

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

В.о. завідувача кафедри
соціальної роботи та реабілітації
доктор філософії, доцент
_____ Григоренко Т.В.
«_____» _____ 2026 р.

**БАКАЛАВРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему «ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ
ЗАСОБАМИ ТРЕНІНГОВОЇ ТЕХНОЛОГІЇ»**

Спеціальність 231 Соціальна робота
(код і назва)

Гарант освітньої програми

Доктор педагогічних наук, професор
(науковий ступінь та вчене звання)

(підпис)

Осадченко І.І.
(ПІБ)

Керівник бакалаврської кваліфікаційної роботи

Доктор педагогічних наук, професор
(науковий ступінь та вчене звання)

(підпис)

Сопівник І.В.
(ПІБ)

Виконала

(підпис)

Моргун В. В.
(ПІБ студента)

КИЇВ – 2026

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Гуманітарно-педагогічний факультет**

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. завідувача кафедри
соціальної роботи та реабілітації
доктор філософії, доцент
_____ Григоренко Т.В.
«_____» _____ 2026 р.

З А В Д А Н Н Я

на виконання бакалаврської кваліфікаційної роботи студентці
Моргун Вікторії Василівні

Спеціальність 231 Соціальна робота
(код і назва)

Тема бакалаврської кваліфікаційної роботи **«Формування толерантності студентської молоді засобами тренінгової технології»**, затверджена наказом ректора НУБіП України від «16» березня 2026 року № 779 «С»

Термін подання завершеної роботи на кафедру « 20 » травня 2026 р.

Вихідні дані до бакалаврської кваліфікаційної роботи: *наукові розробки вітчизняних і зарубіжних учених; матеріали періодичних видань; навчальна та довідкова література з теми дослідження.*

Перелік питань, які потрібно розробити:

1. Розкрити сутність та структуру толерантності.
2. Висвітлити особливості студентства в контексті формування толерантності.
3. Діагностувати рівні сформованості толерантності у студентів.
4. Обґрунтувати та перевірити ефективність тренінгової програми «Світ без бар'єрів».

Дата видачі завдання «26» вересня 2025р.

Керівник бакалаврської кваліфікаційної роботи _____ Сопівник І. В.

Завдання прийняла до виконання _____ Моргун В. В.

РЕФЕРАТ

Бакалаврська робота на тему «Формування толерантності студентської молоді засобами тренінгової технології» складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, 3 додатків (на 8 сторінках), списку використаних джерел (53 найменування на 5 сторінках). Робота містить 10 таблиць. Загальний обсяг роботи становить 76 сторінок, із них – 56 сторінок основного тексту.

У першому розділі «Теоретичні основи формування толерантності студентської молоді» розглянуто поняття толерантності як важливої властивості особистості та проаналізовано її основні компоненти: когнітивний, емоційний та поведінковий. Досліджено психосоціальні особливості студентської молоді, чинники формування їхніх ціннісних орієнтацій та причини виникнення інтолерантних установок. Проаналізовано специфічні бар'єри міжособистісної комунікації, зокрема гендерні стереотипи та міжетнічні упередження.

У другому розділі «Методичні засади формування толерантності у студентської молоді засобами тренінгової технології» методично обґрунтовано ефективність тренінгу як форми групової роботи зі студентами та визначено переваги інтерактивних методів для відпрацювання навичок толерантної поведінки. Окреслено організаційні засади соціально-педагогічної діяльності відповідно до Державних стандартів соціальних послуг. Проведено первинну діагностику рівнів толерантності респондентів, результати якої підтвердили дефіцит відповідних навичок і дозволили обґрунтувати структуру спеціалізованої тренінгової програми.

У третьому розділі «Аналіз результатів експериментальної роботи» розроблено та впроваджено тренінгову програму «Світ без бар'єрів». Підтверджено ефективність програми, що проявилася у позитивних змінах в оволодінні учасниками техніками асертивної поведінки та емпатійного прийняття.

Ключові слова: толерантність, студентська молодь, тренінгова технологія, емпатія, міжособистісна взаємодія, соціальна робота, асертивна поведінка, гуманістичні цінності, стереотипи.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	10
1.1. Сутність та структура поняття «толерантність»	10
1.2. Особливості студентської молоді в контексті проявів інтолерантності	18
Висновки до розділу 1.....	25
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ ТРЕНІНГОВОЇ ТЕХНОЛОГІЇ.....	27
2.1. Застосування тренінгової технології у розвитку толерантності студентської молоді.....	27
2.2. Діагностика сформованості толерантності у студентської молоді	34
Висновки до розділу 2.....	42
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ.....	44
3.1. Тренінгова програма формування толерантності студентської молоді.....	44
3.2. Апробація та перевірка ефективності тренінгової програми	51
Висновки до розділу 3.....	60
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	64
ДОДАТКИ	69

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах глобалізації та динамічних соціальних трансформацій проблема формування толерантності набуває особливої гостроти, постаючи не лише етичною нормою, а й фундаментальною умовою стабільності суспільства. Для України, яка перебуває у стані воєнного стану та активного пошуку європейської ідентичності, виховання терпимості до інакшості, здатності до конструктивного діалогу та подолання соціальних стереотипів є стратегічним завданням соціальної політики. Студентська молодь, як найбільш мобільна та чутлива до суспільних змін верства населення, виступає головним суб'єктом формування майбутнього соціокультурного простору, що обумовлює необхідність цілеспрямованої роботи над їхніми ціннісними орієнтирами.

Зростання проявів інтолерантності, агресії та ксенофобії у молодіжному середовищі часто є наслідком інформаційного тиску та недостатнього рівня розвитку комунікативної компетентності. Соціальна робота з цією категорією вимагає впровадження інноваційних технологій, здатних трансформувати внутрішні установки особистості. Тренінгова технологія у цьому контексті виступає найбільш ефективним інструментом, оскільки вона поєднує теоретичне інформування з практичним проживанням емоційного досвіду, що дозволяє досягти глибинних змін у ставленні до світу та оточуючих.

Різні аспекти формування толерантності досліджували такі вчені, як О. Сергєєнкова, О. Столярчук, О. Коханова [35], Л. Тюптя та І. Іванова [41]. Теоретичні підходи до розуміння терміну «толерантність» висвітлено у працях О. Канюк [13], О. Орловської [23] та К. Терещенко [38]. Питання соціальної та міжкультурної комунікації в контексті толерантності аналізували Г. Вовк [6], Л. Дротянко, С. Ягодзінський [10] та Т. Семигіна [34]. Проблеми толерантності до невизначеності та прийняття рішень досліджували О. Саннікова [33], Н. Фалько [42] та С. Кузікова [18].

Гендерний аспект толерантності та вплив стереотипів стали предметом вивчення О. Демчини [9], Т. Мотуз [21], О. Коханової, Є. Бурячок [17], С. Шлянчак [46] та Є. Черноштан [44]. Соціально-педагогічні засади та методи соціальної роботи розкриті у працях О. Денисюк [1], Н. Рудкевич [30] та О. Малахової [20]. Важливий внесок у розуміння психології агресії та соціального навчання зробили зарубіжні дослідники А. Бвндура [47], Дж. Олпорт [52], А. Маслоу [51] та К. Роджерс [53]. Питання варіативності соціалізації в інформаційному суспільстві висвітлено за редакцією Н. Токаревої [5], а моральні аспекти виховання – у працях О. Максимової [19].

Попри значну кількість наукових розвідок, проблема практичного впровадження тренінгових технологій для корекції конкретних проявів інтолерантності у студентів залишається відкритою. Необхідність вивчення цієї теми зумовлена потребою в обґрунтуванні дієвих методик соціальної роботи, що відповідають сучасним викликам українського суспільства.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності тренінгової програми формування толерантності студентської молоді.

Завдання дослідження:

1. Розкрити сутність та структуру толерантності.
2. Висвітлити особливості студентства в контексті формування толерантності.
3. Діагностувати рівні сформованості толерантності у студентів.
4. Обґрунтувати та перевірити ефективність тренінгової програми «Світ без бар'єрів».

Об'єкт дослідження – формування толерантності студентської молоді у вищому навчальному закладі.

Предмет дослідження – тренінгова програма формування толерантності студентів.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс методів:

- *теоретичні*: аналіз та синтез наукової літератури, порівняння, узагальнення та систематизація підходів до визначення змісту толерантності;
- *емпіричні*: діагностичні методи (методика «Шкала універсальності-різноманіття Мівіл-Гузман та авторська анкета «Соціально-комунікативна толерантність студента»), експеримент (констатувальний, формувальний та контрольний етапи);
- *статистичні*: кількісний та якісний аналіз отриманих даних, порівняння результатів контрольної та експериментальної груп для визначення динаміки змін.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає у поглибленні наукових уявлень про структуру толерантності студентів, уточненні умов, що сприяють розвитку емпатії та подоланню стереотипів, а також у теоретичному обґрунтуванні ефективності тренінгової програми формування толерантності студентів.

Практичне значення одержаних результатів визначається розробкою та успішною апробацією тренінгової програми «Світ без бар'єрів», яка може бути використана соціальними педагогами, працівниками соціальних служб та кураторами академічних груп для профілактики конфліктів та гармонізації міжособистісних стосунків у студентських колективах. Сформовані діагностичні комплекси та методичні рекомендації сприяють підвищенню ефективності соціальної роботи з виховання гуманістичних цінностей молоді.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

1.1. Сутність та структура поняття «толерантність»

Теоретичне осмислення проблеми формування толерантності студентської молоді потребує першочергового аналізу змістового наповнення базового конструкту «толерантність», який у сучасній науці визначається як багатогранний феномен, що охоплює морально-етичні, психологічні та соціально-правові аспекти взаємодії особистості із навколишнім світом. У полі зору соціальної роботи дане поняття розглядається не лише як пасивне терпіння, а як активна моральна позиція та психологічна готовність до конструктивного діалогу в умовах соціокультурної багатоманітності.

Аналіз генезису поняття «толерантність» свідчить про його глибоке філософське та історичне коріння, де первинно воно розглядалося крізь призму релігійної терпимості та політичної свободи, проте в сучасній науковій парадигмі воно набуло статусу міждисциплінарної категорії. Як зазначають О. Канюк та І. Іваничко, етимологія терміну походить від латинського «tolerantia», що означає терпіння, стійкість та витривалість, проте сьогодні дослідники виділяють три основні рівні розуміння цього явища: загальнофілософський, політико-правовий та психолого-педагогічний [13, с. 58]. У працях О. Орловської акцентується увага на тому, що сутнісні характеристики толерантності включають усвідомлення єдності людства та повагу до права кожної особистості на індивідуальність, що є фундаментом для демократичного співіснування [23, с. 160].

Фундаментальний внесок у розуміння психологічної природи толерантності зробив Г. Оллпорт, чий класичний аналіз А. О'Коннор, вказуючи, що толерантність є антиподом упередженості та результатом усвідомлених зусиль особистості щодо подолання стереотипного мислення.

Дослідник вважав, що толерантна людина володіє розвиненим «Я-образом», що дозволяє їй приймати іншого без відчуття загрози власній ідентичності [52, с. 45]. Гуманістичний підхід до цієї проблеми представлений у працях К. Роджерса, який пов'язував толерантність із концепцією безумовного прийняття іншого, що базується на емпатії та автентичності особистості у процесі міжособистісної взаємодії [53].

У контексті соціального виховання О. Максимова розглядає толерантність як невід'ємну складову морального розвитку людини, підкреслюючи, що вона не є вродженою рисою, а формується у процесі соціалізації через засвоєння гуманістичних цінностей. Автор стверджує, що моральний аспект толерантності полягає у визнанні права іншої людини бути «іншою» без оціночного судження чи ворожості [19, с. 103]. Паралельно з цим, О. Малахова характеризує толерантність як ключову цінність у глобалізованому світі, що виступає механізмом самозбереження соціуму перед лицем культурних та етнічних конфліктів [20, с. 48].

Важливе значення для соціальної роботи має міждисциплінарний підхід, запропонований К. Терещенко, яка визначає толерантність як інтегральну характеристику особистості, що включає ціннісні орієнтації, установки та досвід взаємодії в кризових ситуаціях. Дослідниця наголошує на необхідності вивчення толерантності як динамічного утворення, яке може змінюватися під впливом зовнішніх соціальних чинників та цілеспрямованого педагогічного впливу [38, с. 124]. Таке розуміння дозволяє розглядати студентський вік як сензитивний період для корекції інтолерантних установок.

Психологічна стійкість особистості як підґрунтя толерантної поведінки аналізується в працях А. Маслоу, який пов'язував здатність до прийняття інших із рівнем самоактуалізації людини. Згідно з його теорією, особистість, яка задовольнила базові потреби та прагне до саморозвитку, виявляє вищий рівень демократичності та поваги до чужих поглядів [51, с. 34]. Г. Чуйко, І. Зварич та Я. Чаплук застерігають від помилкового ототожнення толерантності з

байдужістю або пасивністю, вказуючи, що справжня толерантність вимагає внутрішньої сили та активної позиції щодо захисту прав людини [45, с. 60].

Сучасна парадигма соціальної роботи, як зазначає Т. Семигіна, розглядає толерантність крізь призму соціальної справедливості та інклюзії, де фахівець виступає фасилітатором розвитку поваги до різноманіття у громаді [34, с. 112]. Це корелює з ідеями О. Сергеєнкової та О. Столярчук, які вказують, що розвиток толерантності у молоді є запобіжником виникнення соціальної напруги та деструктивних конфліктів у студентському середовищі [35, с. 142]. Таким чином, поняття набуває не лише особистісного, а й вираженого суспільного значення.

Окремий аспект дослідження становить зв'язок толерантності з критичним мисленням, що детально описує Н. Козаченко, стверджуючи, що толерантність не повинна бути безмежною: вона має поєднуватися з нетолерантністю до хибі та несправедливості [15, с. 245]. Інтелектуальна складова толерантності дозволяє молодій людині відрізнити повагу до чужої думки від конформізму. Це важливо для формування у студентів здатності до самостійного аналізу інформаційних потоків у сучасному суспільстві.

Феномен толерантності в контексті комунікативної компетентності досліджує Г. Вовк, визначаючи її як здатність особистості підтримувати діалог, незважаючи на розбіжності у поглядах чи цінностях учасників спілкування [6, с. 45]. Соціальна толерантність проявляється у вмінні гасити конфлікти на початковій стадії та знаходити спільні точки дотику. Для студентської молоді це стає ключовим інструментом успішної адаптації у професійному та міжособистісному середовищі.

У роботах Л. Дротянко та С. Ягодзінського толерантність розглядається як відповідь на виклики глобалізації та засіб міжкультурної комунікації, що дозволяє уникати «зіткнення цивілізацій» на мікрорівні повсякденного буття. Науковці акцентують на тому, що в освітньому просторі толерантність стає гарантом збереження культурної ідентичності кожного студента при одночасному залученні до загальносвітових цінностей [10, с. 17]. Це робить толерантність базисом для формування міжнародної солідарності молоді.

Розглядаючи теоретичні підходи, неможливо оминати увагу до соціальних маркерів толерантності, які Л. Афанасьєва та М. Семікін пов'язують із повсякденним буттям людини та її здатністю до співпереживання [3, с. 36]. Толерантність є маркером зрілості суспільства, де кожен індивід усвідомлює межі власної свободи та поважає межі інших. В умовах воєнних та повоєнних викликів, як зазначають О. Гончаренко та І. Іонова, толерантність набуває нових сенсів, пов'язаних із підтримкою вразливих груп та подоланням внутрішніх упереджень [8, с. 145].

Підсумовуючи генезис та багатоаспектність визначення терміну, варто звернутися до «Енциклопедії для фахівців соціальної сфери» за редакцією І. Зверєвої, де толерантність трактується як інтегративна якість, що визначає здатність до неконфліктної взаємодії та готовність до співпраці [11, с. 412]. Таке комплексне бачення дозволяє стверджувати, що толерантність є не просто рисою характеру, а складною системою установок. Вона вимагає від студента розвиненої самосвідомості та здатності до вольової регуляції власної поведінки.

На завершення теоретичного огляду підходів до визначення сутності поняття, О. Карагодіна вказує на зміну акцентів у розумінні толерантності в епоху постмодерну, де вона стає інструментом деконструкції владних ієрархій та утвердження різноманітності як норми [14, с. 8]. Для соціальної роботи це означає перехід від стратегії «терпіння» до стратегії «активної інклюзії».

На основі ґрунтовного аналізу позицій як зарубіжних класиків, так і сучасних українських науковців, ми розуміємо сутність поняття «толерантність» як інтегративну динамічну властивість особистості, що базується на свідомому визнанні багатоманітності людської природи та права кожного на індивідуальність. У контексті соціальної роботи це поняття виходить за межі пасивної витримки, трансформуючись в активну морально-психологічну установку на діалог, емпатію та конструктивну взаємодію. Толерантність постає як складний механізм внутрішньої саморегуляції, який дозволяє молодій людині зберігати власну ідентичність, одночасно виявляючи глибоку повагу до інакшості іншого без проявів агресії чи дискримінації.

Узагальнюючи наукові підходи, можна стверджувати, що сутність толерантності полягає у синергії когнітивного усвідомлення відносності власних поглядів та емоційної готовності до прийняття «іншого» як рівноправного суб'єкта соціальних відносин. Це не лише відсутність упередженості, а передусім високий рівень культури спілкування та соціальної відповідальності. Таке розуміння дозволяє розглядати толерантність як фундамент психологічного здоров'я та ключовий фактор успішної соціалізації студентської молоді в умовах мінливого соціокультурного простору.

Розгляд структури толерантності у сучасній науковій літературі дозволяє виділити кілька ключових компонентів, що визначають її цілісність, серед яких найважливішими є когнітивний, емоційний та поведінковий елементи. Як зазначає К. Терещенко, когнітивний компонент передбачає наявність у студента знань про права людини, природу стереотипів та механізми виникнення конфліктів у соціумі [39, с. 91]. Саме цей рівень є базисом, оскільки без розуміння суті різноманіття неможливе формування глибокої ціннісної установки на прийняття іншої культури чи поглядів. Когнітивна гнучкість дозволяє молодій людині виходити за межі власних шаблонів і бачити світ у його багатогранності.

Емоційно-вольовий аспект толерантності, згідно з підходами Н. Чижиченко, тісно пов'язаний із рівнем фрустраційної стійкості особистості та її здатністю до емпатії [43, с. 148]. Афективний компонент включає в себе самовладання та здатність адекватно реагувати на ситуації, які не відповідають очікуванням індивіда. Для студента це означає вміння стримувати імпульсивні реакції при зустрічі з «чужим» або «незрозумілим», замінюючи їх на спокійне спостереження та спробу зрозуміти мотиви іншої людини. Це створює безпечне емоційне поле для взаємодії.

Поведінковий компонент структури толерантності розглядається у працях Н. Рудкевич як система навичок неконфліктного спілкування та співпраці у групі [30, с. 115]. Толерантна поведінка виявляється у вмінні вислухати опонента, аргументувати свою позицію без приниження іншого та знаходити

компромісні рішення. У студентському середовищі це трансформується у здатність до продуктивної групової роботи, де враховуються внески кожного учасника незалежно від їхнього соціального чи етнічного походження. Таким чином, структура толерантності є взаємозалежною системою знань, відчуттів та вчинків.

Особливе місце в сучасних дослідженнях посідає такий вид, як толерантність до невизначеності, що розглядається як здатність особистості продуктивно функціонувати в ситуаціях дефіциту інформації чи швидких змін. Н. Алексєнко визначає цей конструкт як специфічну умову інноваційної діяльності молоді, що дозволяє їм не відчувати тривоги перед новими викликами [2, с. 13]. Для майбутнього фахівця соціальної сфери така властивість є критичною, адже вона забезпечує професійну гнучкість та стійкість у складних соціальних ситуаціях. Це дозволяє сприймати невизначеність не як загрозу, а як простір для пошуку креативних рішень.

Теоретико-емпіричні аспекти толерантності до невизначеності вивчає С. Кузікова, яка стверджує, що цей вид толерантності є внутрішнім ресурсом саморозвитку особистості [18, с. 68]. Високий рівень прийняття невизначеності корелює з низьким рівнем догматизму та авторитаризму. Студенти з розвиненою толерантністю до невідомого легше адаптуються до нових освітніх стандартів та соціальних ролей. Відтак, цей вид толерантності стає фундаментом для формування життєстійкості молоді у кризових умовах.

Зв'язок між толерантністю до невизначеності та процесом прийняття рішень аналізують О. Саннікова та О. Санніков, вказуючи, що ця властивість виступає предиктором впевненості людини у своїх діях. Вони зазначають, що інтолерантні особистості схильні до прокрастинації або прийняття ризикованих, необдуманих рішень через бажання якомога швидше позбутися стану дискомфорту від невідомості [33, с. 102]. Натомість толерантність дозволяє студенту виважено аналізувати альтернативи навіть під тиском зовнішніх обставин. Це підкреслює важливість інтелектуального компонента у структурі цього феномена.

У контексті життєстійкості толерантність до невизначеності розглядають Н. Фалько, І. Остополець та Ю. Шарапова, акцентуючи на тому, що вона допомагає особистості зберігати цілісність у стресових умовах [42, с. 58]. Прийняття мінливості світу є ознакою психологічного здоров'я та високої адаптивності. Для студентської молоді в Україні, яка перебуває в умовах воєнного стану, цей вид толерантності стає механізмом збереження ментального ресурсу та запобігання емоційному вигоранню. Така установка сприяє активному пошуку нових шляхів соціальної реалізації.

Ще одним важливим видом є гендерна толерантність, яку О. Демчина визначає як соціально-психологічний феномен, що базується на відсутності упереджень за ознакою статі. Науковець вказує, що структура гендерної толерантності містить відмову від жорсткої дихотомії «чоловіче-жіноче» на користь визнання особистісних якостей людини [9, с. 36]. Це сприяє подоланню дискримінаційних практик в академічному середовищі та професійній сфері. Формування такої толерантності є обов'язковою умовою побудови інклюзивного суспільства.

Міжкультурна толерантність, як вид, досліджується Дж. Беррі, який пов'язує її з успішною аккультурацією та взаємною повагою між представниками різних етнічних груп. Автор стверджує, що структура міжнаціональної толерантності передбачає не лише знання про іншу культуру, а й активне залучення до міжкультурного діалогу [49, с. 20]. Студентська молодь, яка володіє цим видом толерантності, здатна до ефективної комунікації в міжнародному просторі. Це розширює горизонти професійної мобільності майбутніх фахівців.

Аналізуючи види толерантності, варто згадати про соціальну толерантність, яку О. Коханова та Є. Бурячок пов'язують із прийняттям різних соціальних груп, зокрема вразливих категорій населення [17, с. 88]. У структурі цієї якості особливе місце посідає емпатія та готовність до соціальної підтримки. Для студентів спеціальності «соціальна робота» цей вид толерантності є професійно значущою рисою, що визначає їхню придатність до майбутньої

діяльності. Він формується через залучення молоді до волонтерської та громадської активності.

Важливим компонентом толерантності у студентів є також ставлення до самої ситуації невизначеності, що аналізують О. Невадовський та Н. Н. Волянюк, розрізняючи толерантне та інтолерантне ставлення [22, с. 245]. Толерантне ставлення проявляється у сприйнятті новизни як виклику та можливості, тоді як інтолерантне – як загрози та перешкоди. Ці установки глибоко вкорінені в структурі ідентичності та визначають життєву стратегію молодої людини. Виховання позитивного ставлення до змін є завданням сучасної вищої освіти.

Загалом, структура та види толерантності утворюють складну ієрархічну систему, де кожен елемент доповнює інший. Як зазначається у посібнику за редакцією О. Денисюка, Т. Лях та І. Силантьєвої, цілісне формування толерантності можливе лише за умови одночасного впливу на знання, почуття та дії молодої людини [1, с. 142]. Це вимагає використання комплексних технологій у соціальній роботі, які б охоплювали всі структурні рівні особистості. Тільки системний підхід може забезпечити стійкий результат у розвитку толерантного середовища.

На завершення аналізу структурних компонентів, Ю. Савельєв наголошує на важливості емансипаційних цінностей у структурі толерантності, що свідчить про перехід від традиційних до модерних установок у молоді [31, с. 70]. Це підтверджує, що толерантність є не статичним утворенням, а процесом постійного ціннісного оновлення особистості. Розуміння цієї структури є ключем до розробки ефективних тренінгових програм, спрямованих на формування гармонійної та відкритої до світу студентської молоді.

На основі ґрунтовного аналізу позицій науковців можна виділити ключові структурні компоненти толерантності, які у своїй єдності визначають готовність особистості до конструктивної взаємодії. Когнітивний компонент формує систему знань про права людини та механізми подолання стереотипів. Емоційно-вольовий аспект базується на фрустраційній стійкості та здатності до емпатії, у той час як поведінковий компонент виявляється у конкретних навичках

неконфліктного спілкування та співпраці. Таким чином, структура толерантності постає як цілісна система, де знання перетворюються на переконання, що реалізуються у відповідних діях молоді.

Отже, теоретичний аналіз засвідчив, що толерантність є складним багатовимірним феноменом, який інтегрує в собі філософські, психологічні та соціально-педагогічні виміри людського буття. Вона визначається не лише як відсутність ворожості, а як активна моральна позиція, що базується на усвідомленому прийнятті різноманіття та визнанні рівноцінності кожної людини. Розуміння внутрішньої структури толерантності (когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів) та її різновидів дозволяє фахівцям соціальної роботи здійснювати цілеспрямований вплив на формування ціннісних орієнтацій студентської молоді, готуючи її до життя в демократичному, інклюзивному суспільстві.

1.2. Особливості студентської молоді в контексті проявів інтолерантності

Вивчення феномену толерантності неможливе без ґрунтовного аналізу специфіки об'єкта соціального впливу – студентської молоді, яка перебуває на етапі інтенсивного психосоціального становлення та особистісного самовизначення. Студентський вік характеризується не лише активним засвоєнням професійних знань, а й завершенням формування ціннісно-смислової сфери, що робить цей період критичним для засвоєння гуманістичних норм або, навпаки, вкорінення інтолерантних установок. Соціально-психологічний портрет сучасного студента включає поєднання прагнення до самостійності з високою вразливістю до групового впливу, що за певних умов може провокувати прояви агресивності чи нетерпимості до оточуючих. У цьому контексті важливо дослідити внутрішні та зовнішні чинники, які зумовлюють рівень толерантності молоді людини та її здатність до конструктивного співіснування в академічній спільноті.

Психологічний аналіз студентського віку, здійснений О. Сергєєнковою, О. Столярчук, О. Кохановою та О. Пасекою, вказує на те, що цей період є часом піку інтелектуального та емоційного розвитку, коли відбувається остаточне формування самосвідомості та ідентичності [35, с. 196]. Юнацький вік супроводжується підвищеною чутливістю до соціальної справедливості, проте через недостатність життєвого досвіду це часто трансформується у радикалізм або категоричність суджень. Саме така психологічна особливість створює підґрунтя для виникнення конфліктів у студентському середовищі, де будь-яка відмінність у поглядах може сприйматися як особистісний виклик.

Процес входження молоді в соціум відбувається в умовах високої варіативності соціалізації, що детально аналізується в монографії за редакцією Н. Токаревої. Дослідники наголошують, що сучасне інформаційне суспільство створює для студентів множинні вектори розвитку, які не завжди узгоджуються між собою, викликаючи стан внутрішньої розгубленості [5, с. 42]. Варіативність соціалізації може призводити до того, що молода людина обирає спрощені моделі поведінки, зокрема інтолерантність, як спосіб захисту власної незміцнілої ідентичності від зовнішнього тиску чи культурного різноманіття.

Фундаментальне пояснення природи агресивної поведінки молоді дає теорія соціального навчання А. Бандури, згідно з якою інтолерантність та агресія не є вродженими, а засвоюються через спостереження за моделями поведінки значущих інших та засобів масової інформації. Якщо соціальне оточення студента демонструє ворожість до певних груп або заохочує дискримінаційні вислови, молода людина копіює ці патерни як соціально схвалювані. Це підкреслює критичну роль соціального середовища вищого навчального закладу у формуванні або нівелюванні агресивних тенденцій.

Механізми виправдання власної нетерпимості також розкриваються у працях А. Бандури через концепцію морального роз'єднання, де особистість звільняє себе від почуття провини за агресивні дії [47, с. 102]. Через дегуманізацію жертви або використання евфемізмів студенти можуть виправдовувати свою інтолерантну поведінку «вищими цілями» або «захистом

традицій». Це створює серйозний виклик для соціальної роботи, оскільки вимагає від фахівця не лише корекції поведінки, а й глибокої трансформації моральних оцінок молодшої людини.

Особливості прояву агресивності саме в юнацькому віці аналізує В. Товт, вказуючи на те, що агресія у студентів часто виступає формою самоствердження або захисною реакцією на загрозу самооцінці. Науковець виділяє такі специфічні риси, як імпульсивність та схильність до вербальної агресії, що є типовими для студентських колективів на етапі групової динаміки [40, с. 29]. Важливо розуміти, що за зовнішньою ворожістю часто криється невпевненість у собі та відсутність навичок ефективної комунікації, що необхідно враховувати при розробці програм толерантності.

Зв'язок між внутрішньою структурою особистості та зовнішніми проявами інтолерантності досліджує О. Сич, фокусуючи увагу на феномені самоставлення. Дослідниця стверджує, що студенти з низьким рівнем самоповаги та негативним самоставленням частіше демонструють агресивну поведінку як спосіб компенсації власної меншовартості [36, с. 197]. Формування толерантності має починатися з розвитку позитивного «Я-образу», оскільки лише людина, яка приймає себе, здатна до щирого та безоціночного прийняття іншого.

Проблема агресії у студентському середовищі розглядається Н. Савіною та О. Петровим як явище, зумовлене як психологічними особливостями віку, так і соціально-економічною нестабільністю [32, с. 1914]. Студентське життя супроводжується високим рівнем стресу, який за відсутності конструктивних каналів розрядки трансформується в міжособистісну напругу. Вивчення цих проявів дозволяє виділити «групи ризику» серед молоді, які найбільше схильні до інтолерантних витівок або конфліктної поведінки.

Нормативно-правове підґрунтя для формування толерантного молодіжного середовища закладене в Законі України «Про основні засади молодіжної політики», де молодь визнається активним суб'єктом державотворення [28]. Закон наголошує на необхідності виховання молодих громадян на засадах поваги до прав людини, демократії та недискримінації.

Виконання норм цього закону вимагає від вищих навчальних закладів створення умов для всебічного розвитку особистості, де толерантність є обов'язковою складовою громадянської компетентності студента.

Соціалізація студентів у сучасних умовах ускладнюється кризою традиційних інститутів виховання, що призводить до дезорієнтації молоді у питаннях добра і зла. В умовах ціннісного вакууму студенти часто шукають опору в радикальних ідеологіях, які пропонують прості відповіді на складні питання через пошук «ворога». Це робить соціально-педагогічну роботу з формування толерантності не просто бажаною, а життєво необхідною для збереження цілісності суспільства.

Емпіричні дані, наведені у дослідженнях В. Товта, підтверджують, що рівень агресивності корелює з рівнем емпатії: чим менше студент здатен до співпереживання, тим вища ймовірність його інтолерантних реакцій [40, с. 31]. Розвиток емоційного інтелекту та здатності розуміти почуття іншого стає ключовим завданням тренінгових технологій у соціальній роботі. Це дозволяє трансформувати деструктивну енергію молоді у конструктивне русло соціальної активності та волонтерства.

Тож аналіз наукових позицій свідчить, що інтолерантність у студентському середовищі є продуктом складного переплетіння вікових психологічних особливостей, недоліків соціалізації та засвоєних моделей агресивної поведінки. Розуміння цих чинників, від нормативної бази до теорій соціального навчання, дозволяє вибудувати цілісну систему профілактики нетерпимості. Студентська молодь потребує не лише контролю, а й підтримки у формуванні позитивного самоствердження та навичок емпатійної взаємодії з оточуючим світом.

Психосоціальні особливості студентства, що були розглянуті нами вище, створюють специфічне підґрунтя для виникнення конкретних форм інтолерантності, серед яких найгострішими є гендерні стереотипи та міжетнічні бар'єри. Ці явища виступають не лише як когнітивні спрощення, а й як потужні інструменти соціальної дистанціації, що заважають повноцінній інтеграції

молоді у сучасний мультикультурний простір. Розуміння механізмів функціонування цих бар'єрів дозволяє фахівцям із соціальної роботи глибше аналізувати природу дискримінаційних практик та розробляти ефективні методи їх подолання в умовах академічного середовища.

Проблема стереотипізації як когнітивної основи інтолерантності ґрунтовно аналізується у працях В. Боттома та Д. Конга, які звертаються до теорії В. Ліппмана, вказуючи на те, що стереотипи є «картинками у наших головах», які економлять інтелектуальні зусилля, але викривлюють реальність. Автори наголошують, що стереотипи стають небезпечними саме тоді, коли вони набувають характеру жорстких упереджень, що автоматично приписують кожному представнику певної групи фіксований набір негативних рис [50, с. 364]. У молодіжному середовищі це призводить до формування стійких бар'єрів, які блокують можливість об'єктивного сприйняття «іншого» поза межами нав'язаного шаблону.

Одним із найпоширеніших проявів інтолерантності у студентському колі є гендерні стереотипи, які, за визначенням О. Коханової та Є. Бурячок, виступають як стандартизовані уявлення про соціальні ролі та моделі поведінки чоловіків і жінок [17, с. 89]. Такі установки суттєво обмежують самореалізацію особистості, створюючи штучні межі для професійного та особистісного вибору молоді. Особливо гостро це відчувається в освітньому просторі, де гендерна нетерпимість може проявлятися у прихованій дискримінації або скептичному ставленні до здібностей студента залежно від його статі.

Теоретичне підґрунтя гендерної теорії, представлене у підручнику за редакцією М. Маєрчик, О. Плахотнік та Г. Ярманової, дозволяє розглядати гендер як соціально сконструйовану категорію, що часто використовується для легітимації ієрархій та нерівності. Дослідники підкреслюють, що гендерна інтолерантність є результатом засвоєння патріархальних норм, які диктують молоді обмежені сценарії життя [7, с. 45]. Розуміння цих процесів допомагає майбутнім соціальним працівникам розпізнавати дискримінаційні механізми,

завуальовані під «природні» відмінності, та активно протидіяти їм у своїй практиці.

Соціально-педагогічний аспект гендерної толерантності розкриває Т. Мотуз, вказуючи, що її формування є необхідною умовою створення гуманних взаємин у молодіжних групах. Автор наголошує на важливості виховання поваги до особистісних якостей людини незалежно від статевої належності, що вимагає деконструкції звичних міфів про «жіночі» та «чоловічі» сфери діяльності [21, с 362]. Розвиток гендерної чутливості у студентів сприяє зниженню рівня агресії та підвищує загальний рівень психологічного комфорту в колективі.

Психологічний вимір цього явища детально аналізує О. Демчина, розглядаючи гендерну толерантність як складний соціально-психологічний феномен, що базується на визнанні принципу рівності прав та можливостей. Згідно з її висновками, гендерна інтолерантність часто проявляється через мікроагресію та упереджене ставлення, що стає серйозною перешкодою для формування інклюзивної культури у ЗВО [9, с. 35]. Формування такої толерантності передбачає розвиток здатності студента сприймати іншу людину як унікальну особистість, а не як представника певної статі з наперед визначеними рисами.

Поряд із гендерними аспектами, серйозним викликом є міжетнічні бар'єри, природу яких розкриває теорія аккультурації Дж. Беррі, що описує різні стратегії взаємодії між представниками різних культур. Автор доводить, що найвищий рівень толерантності досягається при стратегії інтеграції, коли людина зберігає власну культурну ідентичність, але одночасно виявляє інтерес і повагу до культури іншого [49, с. 15]. Натомість міжетнічна інтолерантність у студентському середовищі часто виникає як наслідок маргіналізації або примусової асиміляції, що породжує конфліктні ситуації та відчуження.

Проблематика міжкультурної комунікації в умовах глобальних загроз висвітлюється у працях Л. Дротянко та С. Ягодзінського, які наголошують на тому, що толерантність є єдиним засобом збереження миру в полікультурному

світі [10, с. 16]. Міжетнічні бар'єри часто виникають через брак достовірної інформації та страх перед «чужим», що легко трансформується у ворожість. У молодіжному середовищі подолання таких бар'єрів потребує не просто формального спілкування, а глибокого діалогу, спрямованого на пошук спільних ціннісних орієнтирів при збереженні поваги до відмінностей.

Аналізуючи механізми дискримінації, С. Бондаревич та Л. Суслік вказують на негативний вплив стереотипів на самооцінку особистості, що стає внутрішнім бар'єром для розвитку студента [4, с. 28]. Коли молода людина стикається з постійною трансляцією упереджень щодо своєї соціальної чи етнічної групи, вона може інтерналізувати ці негативні установки, що веде до зниження соціальної активності та виникнення почуття відчуженості. Це підтверджує, що інтолерантність має двосторонній руйнівний вплив: як на об'єкт, так і на суб'єкта дискримінації.

Важливим чинником підтримки міжетнічних бар'єрів є відсутність досвіду позитивної міжнаціональної взаємодії, що Л. Дротянко пов'язує з обмеженістю освітнього простору [10, с. 19]. Студентська молодь часто залишається у межах своїх монокультурних груп, що підкріплює наявні стереотипи. Розробка тренінгових програм, спрямованих на розвиток міжкультурної компетентності, є критично важливою для подолання «комунікативних розривів» та формування атмосфери довіри в багатонаціональному студентському колективі.

Гендерна та міжетнічна інтолерантність часто перетинаються, створюючи ситуації подвійної дискримінації, що є викликом для сучасної соціальної роботи. Як підкреслюють М. Маєрчик та її колеги, інтерсекційний підхід дозволяє побачити, як різні форми нерівності підсилюють одна одну, створюючи складні бар'єри для окремих студентів [7, с. 112]. Це вимагає від фахівця високої кваліфікації та здатності працювати з множинними ідентичностями молоді, не зводячи проблему лише до одного фактору.

Завершуючи аналіз, варто зазначити, що стереотипи та бар'єри у молодіжному середовищі є динамічними утвореннями, які піддаються трансформації через цілеспрямований вплив. Згідно з ідеями В. Боттома, знання

про природу стереотипів є першим кроком до їх «облітерації» або нейтралізації у свідомості молоді [50, с. 380]. Тільки через розвиток критичного мислення та емоційної чутливості можна досягти переходу від інтолерантності до справжньої культури діалогу.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що особливості проявів інтолерантності у студентському середовищі зумовлені складним поєднанням психофізіологічних чинників юнацького віку, дефіцитом навичок конструктивної комунікації та глибокою стереотипізацією суспільної свідомості. Студентська молодь як специфічна соціальна група виявляється вразливою до впливу гендерних упереджень та міжетнічних бар'єрів, які часто виступають захисними механізмами ідентичності в умовах соціокультурної невизначеності. Розуміння природи агресивності та механізмів формування стереотипів дозволяє констатувати, що інтолерантність у молодіжному колі не є статичною рисою, а є динамічним процесом, який піддається корекції через розвиток емпатії, критичного мислення та формування культури міжкультурного діалогу.

Висновки до розділу 1

У результаті теоретичного аналізу сутності та структури толерантності встановлено, що цей феномен є багатогранною інтегративною якістю особистості, яка охоплює когнітивну обізнаність, емоційне прийняття та поведінкову готовність до взаємодії з «іншим». Дослідження позицій зарубіжних та вітчизняних науковців дозволило визначити толерантність не просто як пасивне терпіння, а як активну гуманістичну позицію, що базується на визнанні універсальних прав людини та повазі до соціокультурного різноманіття. Особлива увага до структури поняття дозволила виокремити такі важливі види, як толерантність до невизначеності та соціальна толерантність, що є критично значущими для успішної життєдіяльності особистості в сучасному глобалізованому світі.

Аналіз психосоціальних характеристик студентської молоді показав, що цей віковий період є сенситивним для формування ціннісних орієнтацій, проте водночас він супроводжується ризиками виникнення інтолерантних установок через прагнення до самоствердження та схильність до групового конформізму. З'ясовано, що прояви нетерпимості та агресії у студентському середовищі часто є результатом соціального навчання та дії захисних механізмів самооцінки, що потребує системного підходу до їх профілактики. Вивчення варіативності соціалізації підтвердило, що без цілеспрямованого педагогічного та соціального впливу молода людина схильна до засвоєння спрощених, часто конфліктних моделей поведінки.

Дослідження специфічних форм інтолерантності, таких як гендерні стереотипи та міжетнічні бар'єри, засвідчило їхній деструктивний вплив на мікроклімат у студентських колективах та особистісний розвиток майбутніх фахівців. Встановлено, що стереотипи як когнітивні спрощення викривлюють сприйняття реальності та створюють штучні ієрархії, що призводять до дискримінації та соціального відчуження. Подолання цих бар'єрів вимагає переходу від формального співіснування до глибокої міжкультурної та міжособистісної комунікації, що є можливим лише за умови деконструкції упереджень та розвитку гендерної і етнічної чутливості у молоді.

Отже, теоретичне підґрунтя формування толерантності студентської молоді базується на розумінні цього явища як ключової професійної та особистісної компетенції, що потребує комплексного розвитку. Проведений аналіз підтверджує, що для ефективної нейтралізації інтолерантних проявів необхідно враховувати структуру толерантності та специфічні бар'єри, з якими стикається студентство. Це створює передумови для переходу до наступного етапу дослідження – обґрунтування методичних засад та застосування конкретних тренінгових технологій, здатних трансформувати теоретичні знання молоді у практичні навички толерантної взаємодії.

РОЗДІЛ 2.

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ ТРЕНІНГОВОЇ ТЕХНОЛОГІЇ

2.1. Застосування тренінгової технології у розвитку толерантності студентської молоді

Перехід від теоретичного осмислення феномену толерантності до практичного впровадження заходів щодо її формування потребує ґрунтовного методичного обґрунтування вибору інструментарію соціальної роботи. У сучасному науковому дискурсі тренінгова технологія розглядається як одна з найбільш релевантних форм групової роботи, що дозволяє поєднати інформування студентів із активним відпрацюванням навичок конструктивної взаємодії. Ефективність застосування тренінгів у студентському середовищі зумовлена їхньою спрямованістю на інтеракцію, що відповідає віковим потребам молоді у спілкуванні та професійному становленні. Розгляд методичних засад цієї технології дозволяє визначити алгоритми соціально-педагогічного впливу, спрямованого на трансформацію інтолерантних установок у стійкі навички толерантної поведінки.

Теоретико-методологічне підґрунтя використання тренінгових технологій у соціальній роботі базується на інтеграції психологічних та педагогічних підходів до розвитку особистості. Як зазначають Л. Тюття та І. Іванова, соціальна робота сьогодні оперує широким спектром методів, де тренінг посідає особливе місце завдяки своїй здатності стимулювати самоактуалізацію та групову згуртованість [41, с. 215]. Тренінгова робота є процесом керованих змін, де через систему вправ та ігор учасники отримують можливість безпечно моделювати соціальні ситуації. Це створює умови для глибокої рефлексії власного досвіду та корекції поведінкових патернів.

Сучасна парадигма методів соціальної роботи, яку ґрунтовно аналізує Т. Семигіна, наголошує на переході від директивних форм впливу до

партнерської взаємодії, де клієнт (у нашому випадку – студент) є активним учасником змін. Дослідниця вказує, що тренінг як метод активного соціального навчання дозволяє ефективно працювати з цінностями та установками, що є критично важливим для формування толерантності [34, с. 156]. Такий підхід базується на принципах поваги до людської гідності та соціальної справедливості, що робить тренінг не просто технічним інструментом, а засобом утвердження прав людини.

Методичні аспекти соціальної роботи, що спираються на Державні стандарти соціальних послуг, детально розглядає І. Іванова, акцентуючи на необхідності дотримання чітких алгоритмів при проведенні групових занять [12, с. 84]. Тренінг дозволяє реалізувати комплексний вплив: від надання інформації до формування стійкої соціальної компетенції. Використання стандартів забезпечує якість соціальної послуги та дозволяє фахівцю структурувати процес навчання відповідно до поставлених цілей розвитку толерантності. Це гарантує системність та послідовність соціально-педагогічного впливу на студентську молодь.

Виклики постмодерну в соціальній роботі, описані О. Карагодіною, диктують потребу у гнучких методах, здатних працювати з множинними ідентичностями сучасної молоді. Автор наголошує, що тренінгова технологія у постмодерністському ключі має бути спрямована на деконструкцію упереджень та розвиток критичного ставлення до будь-яких форм домінування [14, с. 9]. Це дозволяє студентам під час занять усвідомлювати відносність власних стереотипів та відкриватися до сприйняття інакшості. Тренінг тут виступає як безпечний простір для діалогу між різними суб'єктивностями.

Практичну складову формування культури спілкування через тренінгові вправи розкриває О. Козлова, пропонуючи використовувати практикуми для розвитку соціальної перцепції [16, с. 42]. Толерантність у спілкуванні починається зі здатності адекватно сприймати невербальні сигнали та виявляти емпатію до співрозмовника. Включення у тренінгову програму рольових ігор дозволяє студентам «приміряти» на себе різні соціальні ролі, що значно знижує

рівень егоцентризму та сприяє зростанню толерантності. Таким чином, практикум стає містком між теоретичним знанням та реальною поведінкою.

Актуальні питання соціальної роботи у розрізі групової динаміки розглядаються у посібнику за редакцією О. Денисюка, Т. Лях та І. Силантьєвої, де тренінг визначається як форма, що максимізує навчальний потенціал групи. Автори підкреслюють, що в процесі тренінгу виникає специфічний ефект синергії, коли досвід одного учасника збагачує інших [1, с. 230]. Це особливо ефективно при обговоренні сенситивних тем, таких як дискримінація чи ксенофобія, оскільки групова підтримка допомагає долати внутрішній опір змінам. Формування толерантності у такий спосіб відбувається через колективне осмислення соціальних норм.

Важливим нормативним орієнтиром для проведення тренінгових занять є Наказ Міністерства соціальної політики України № 678, який затверджує Державний стандарт соціальної послуги консультування [26]. Хоча тренінг є груповою формою, він часто інтегрує елементи консультування, спрямовані на індивідуальну підтримку учасників у процесі зміни їхніх установок. Дотримання цього стандарту забезпечує етичність взаємодії, конфіденційність та спрямованість на вирішення конкретних соціальних проблем студента. Це створює міцне правове та методичне підґрунтя для професійної діяльності соціального працівника.

Методологічна цінність тренінгу полягає також у його здатності долати когнітивний дисонанс, що виникає при зіткненні зі стереотипами. Правильно побудована тренінгова технологія включає етапи розморожування (усвідомлення неефективності старих поглядів), зміни (засвоєння нових моделей) та заморожування (закріплення толерантної поведінки). Такий алгоритм дозволяє досягти не тимчасового, а стійкого ефекту у формуванні особистісних якостей студентської молоді. Це робить тренінг незамінним інструментом у превентивній соціальній роботі.

О. Денисюк та колеги наголошують на важливості фасилітаторської ролі ведучого тренінгу, який не повчає, а створює умови для самостійних висновків

учасників [1, с. 235]. У контексті виховання толерантності це критично важливо, оскільки нав'язування гуманістичних цінностей часто викликає зворотну реакцію – протест. Фасилітація дозволяє студентам самостійно прийти до розуміння переваг толерантної взаємодії через власний емоційний та інтелектуальний досвід. Таким чином, знання стають внутрішнім переконанням особистості.

У контексті професійної підготовки майбутніх фахівців, І. Іванова звертає увагу на те, що тренінгові технології мають базуватися на принципах доказовості та відповідності запитам цільової групи [12, с. 102]. Для студентської молоді це означає використання актуального контенту (кейсів, відеоматеріалів, дискусій на гострі теми), що підвищує їхню залученість. Методично вивіреним тренінг дозволяє не лише розвивати толерантність, а й формувати загальну соціальну компетентність, необхідну для успішної професійної діяльності. Це робить програму багатофункціональною та високоефективною.

Зазначимо, що сучасні методи соціальної роботи мають бути спрямовані на розширення прав і можливостей молоді. Тренінг толерантності якраз і виконує цю функцію, оскільки звільняє студента від обмежень стереотипного мислення та надає йому інструменти для побудови рівноправних стосунків. Методологічна єдність теорії та практики в межах тренінгової технології забезпечує перетворення гуманістичних ідей у реальну силу соціальних трансформацій. Тренінг постає як комплексна технологія, що інтегрує найкращі здобутки сучасної соціальної роботи.

Методологічне обґрунтування тренінгу як ефективної форми соціальної роботи створює передумови для детального розгляду технологічного алгоритму його організації, що є запорукою досягнення прогнозованих результатів у формуванні толерантності. Чітка структурованість процесу, від підготовчого етапу до підбиття підсумків, дозволяє фахівцю мінімізувати ризики виникнення деструктивних конфліктів та забезпечити максимально сприятливу атмосферу для особистісного зростання студентів. Технологічний підхід передбачає послідовну реалізацію певних кроків, кожен з яких має свою специфіку та

вимагає від соціального працівника високої професійної майстерності у поєднанні теоретичних знань із практичними інструментами групової динаміки.

Технологічний алгоритм організації соціально-педагогічного тренінгу для молоді починається з етапу ретельного планування та діагностики потреб цільової групи. Як зазначає Н. Рудкевич, методика соціально-педагогічної роботи вимагає від ведучого чіткого визначення мети, завдань та очікуваних результатів ще до початку формування групи. Автор підкреслює, що на етапі підготовки важливо врахувати вікові та психологічні особливості студентства, а також специфіку навчального середовища, у якому буде впроваджуватися програма [30, с. 145]. Це дозволяє адаптувати вправи та інформаційні блоки під конкретний рівень готовності молоді до сприйняття теми толерантності.

Важливим кроком є структурування змісту програми, що в педагогіці толерантності Т. Потапчук та М. Клепар розглядається як баланс між теорією та практикою. Науковці наголошують, що алгоритм тренінгу повинен обов'язково містити блоки на знайомство, встановлення правил групи та створення безпечного психологічного простору [24, с. 27]. Тільки після формування атмосфери довіри стає можливим перехід до складних вправ, спрямованих на рефлексію власних упереджень та розвиток емпатії. Такий послідовний підхід запобігає виникненню емоційного опору в учасників.

Нормативно-правове регулювання технологічного процесу забезпечується Законом України «Про соціальні послуги», який визначає загальні засади надання послуг молоді, зокрема у форматі соціальної профілактики та інтеграції [29]. Закон вимагає від фахівця дотримання стандартів якості, що у розрізі тренінгу означає забезпечення доступності інформації, добровільності участі та орієнтації на потреби студента. Це створює надійний фундамент для легітимізації тренінгової діяльності в межах освітнього закладу та гарантує захист прав кожного учасника процесу.

Детальний алгоритм реалізації соціальної послуги профілактики викладений у Наказі Міністерства соціальної політики України № 912, який затверджує відповідний Державний стандарт [27]. Згідно з цим документом,

технологія профілактичної роботи (до якої належить і формування толерантності) має включати етапи ідентифікації проблеми, складання плану заходів та моніторингу їх ефективності. Використання цього стандарту дозволяє соціальному працівнику діяти системно, перетворюючи тренінг з разової акції на послідовний процес формування стійких поведінкових установок молоді.

У контексті сучасних викликів, О. Гончаренко та І. Іонова акцентують увагу на необхідності включення в алгоритм тренінгу блоків, що стосуються роботи в умовах воєнного стану та посттравматичного стресу [8, с. 152]. Технологія організації тренінгу має бути гнучкою і враховувати актуальну соціальну напругу, що вимагає від фахівця особливої уваги до емоційного стану студентів. Це означає, що кожен етап алгоритму повинен супроводжуватися психологічною підтримкою та фасилітацією, спрямованою на стабілізацію групи.

Розвиток комунікативної компетентності як складової толерантності є наскрізною лінією всього технологічного процесу. В алгоритмі тренінгу мають переважати діалогові методики, які стимулюють студентів до активного висловлювання власних думок та активного слухання інших. Технологічно це реалізується через використання дискусій, «мозкових штурмів» та вправ на вербалізацію почуттів. Така насиченість комунікативними вправами дозволяє трансформувати абстрактне поняття толерантності у конкретне вміння вести діалог у конфліктних ситуаціях.

Навчально-методичний посібник «Соціальна робота: реалії та виклики часу» наголошує на важливості етапу завершення тренінгу та рефлексії отриманого досвіду [37, с. 118]. Згідно з технологічним алгоритмом, кожне заняття та програма в цілому мають закінчуватися зворотним зв'язком, де студенти можуть усвідомити зміни у власному ставленні до проблеми толерантності. Це дозволяє «закріпити» нові знання та інтегрувати їх у повсякденну поведінку молоді. Рефлексивний етап є критичним для забезпечення довготривалого ефекту соціально-педагогічного впливу.

Технологія організації також передбачає правильний підбір методів фасилітації, які б відповідали структурі занять. Провідна роль соціального педагога полягає у модерації групових процесів таким чином, щоб кожен студент відчував свою цінність для групи. Використання методів активного навчання (рольових ігор, аналізу кейсів) дозволяє зробити алгоритм тренінгу динамічним та цікавим для молоді, що значно підвищує рівень засвоєння матеріалу. Ефективна фасилітація запобігає домінуванню окремих учасників та сприяє інклюзивності групи.

Т. Потапчук та М. Клепар звертають увагу на етичний аспект технологічного алгоритму, що полягає у дотриманні принципу конфіденційності та безоціночного ставлення [24, с. 29]. У процесі формування толерантності студенти можуть висловлювати непопулярні або навіть інтолерантні думки; технологія проведення тренінгу повинна дозволяти трансформувати ці висловлювання у предмет для конструктивного обговорення, а не для осуду. Це вимагає від ведучого особливої тактовності та дотримання професійної етики, що є невід'ємною частиною методики роботи.

Застосування цифрових інструментів та сучасних інформаційних засобів в алгоритмі тренінгу розглядається у посібнику (Слов'янськ) як засіб підвищення залученості студентів [37, с. 121]. Використання мультимедійних презентацій, короткометражних фільмів чи інтерактивних опитувань дозволяє урізноманітнити технологічний процес та зробити його більш зрозумілим для «цифрового покоління».

Завершальним етапом технологічного алгоритму є оцінка ефективності проведеної роботи, що вимагає використання діагностичного інструментарію. О. Гончаренко та І. Іонова рекомендують проводити вхідне та вихідне анкетування учасників для відстеження динаміки рівня толерантності [8, с. 155]. Такий підхід дозволяє фахівцю отримати об'єктивні дані про успішність тренінгу та внести необхідні корективи у подальшу соціально-педагогічну діяльність. Об'єктивна оцінка результатів є необхідною умовою професійного звітування та вдосконалення методики.

Отже, узагальнюючи результати аналізу методичних засад застосування тренінгових технологій, можна констатувати, що тренінг є найбільш адекватною та ефективною формою соціальної роботи зі студентською молоддю, оскільки він дозволяє інтегрувати когнітивне навчання з активною емоційно-поведінковою практикою. Теоретико-методологічну основу такої діяльності складають сучасні підходи до соціального навчання, принципи гуманістичної психології та положення чинних Державних стандартів соціальних послуг, зокрема стандартів консультування та профілактики. Встановлено, що успішність формування толерантності залежить від дотримання чіткого технологічного алгоритму, який передбачає послідовну реалізацію етапів діагностики, створення безпечного середовища, інтерактивної взаємодії та глибокої рефлексії отриманого досвіду.

2.2. Діагностика сформованості толерантності у студентської молоді

Емпірична частина дослідження спрямована на перевірку теоретичних положень щодо ефективності тренінгової технології як засобу формування толерантності у студентів. Вступний етап практичної роботи передбачає чітке визначення об'єкта, бази дослідження та послідовності дій, що дозволить отримати об'єктивні дані про динаміку особистісних змін. Організація дослідження ґрунтується на принципах системності та доказовості, що вимагає використання валідного діагностичного інструментарію та формування репрезентативної вибірки. Такий підхід забезпечує можливість не лише зафіксувати вихідний рівень толерантності, а й простежити причинно-наслідкові зв'язки між впровадженою тренінговою програмою та зміною поведінкових установок майбутніх фахівців.

Базою емпіричного дослідження виступив Національний університет біоресурсів і природокористування України (НУБіП), де було сформовано вибірку, що складається із 42 студентів. Респонденти – це молоді люди віком від 17 до 21 року, серед яких 16 хлопців та 26 дівчат, що відображає типову гендерну структуру гуманітарних та соціальних факультетів. Для забезпечення наукової

достовірності результатів вибірка була поділена на дві рівнозначні групи: контрольну (КГ – 21 особа) та експериментальну (ЕГ – 21 особа). Такий розподіл дозволяє порівняти природний хід розвитку толерантності у студентів, які навчаються за звичайною програмою, із результатами тих, хто брав участь у спеціально розробленому соціально-педагогічному тренінгу.

Гіпотеза нашого дослідження ґрунтується на припущенні, що формування толерантності студентської молоді буде значно ефективнішим за умови впровадження комплексної тренінгової програми, спрямованої на розвиток емпатії, подолання стереотипів та відпрацювання навичок неконфліктної комунікації. Ми припускаємо, що цілеспрямований соціально-педагогічний вплив дозволить не лише підвищити рівень теоретичних знань про толерантність, а й суттєво трансформувати поведінкові реакції студентів в умовах міжетнічної та соціальної взаємодії. Очікується, що після завершення експерименту в учасників експериментальної групи спостерігатиметься значне зростання показників за всіма субшкалами толерантності порівняно з вихідними даними та результатами контрольної групи.

Експериментальна робота була організована у три логічно послідовні етапи: констатувальний, формувальний та контрольний. На першому, констатувальному етапі, головним завданням було виявлення реального стану сформованості толерантності у студентів обох груп. Це передбачало проведення первинної діагностики з використанням обраного психодіагностичного інструментарію. Отримані результати дозволили нам виокремити рівні толерантності (низький, середній, високий) та проаналізувати вихідні установки молоді щодо етнічних, соціальних та особистісних аспектів взаємодії.

Методологічне забезпечення першого етапу включало два взаємодоповнюючих інструменти: методика «Шкала універсальності-різноманіття Мівіл-Гузман (Miville-Guzman Universality-Diversity Scale, M-GUDS-S)» (Дод. А) та розроблену нами Авторську анкету «Соціально-комунікативна толерантність студента» (Дод. Б). Використання шкали універсальності-різноманіття Мівіл-Гузман (M-GUDS-S) дозволило глибоко

проаналізувати рівень толерантності через субшкали: різноманітність контактів, релятивістична оцінка та комфорт взаємодії з відмінностями. Це дало змогу виявити не лише загальний рівень, а й конкретні сфери, де студенти виявляють найбільшу упередженість. Авторська анкета, у свою чергу, була спрямована на фіксацію поведінкових реакцій у типових ситуаціях студентського життя, що додало дослідженню практичного виміру.

Другий етап дослідження, формувальний, був присвячений розробці та впровадженню комплексної програми соціально-педагогічного тренінгу формування толерантності (Дод. В). Опис цієї програми, її структури, методів та змістового наповнення представлено у підрозділі 3.1 нашої роботи. На цьому етапі робота проводилася виключно з учасниками ЕГ, у той час як КГ продовжувала навчання у звичному режимі. Формувальний етап став ключовим моментом перевірки нашої гіпотези, оскільки саме тут створювалися умови для активної трансформації особистісних установок молоді через проживання інтерактивного досвіду.

На третьому, контрольному етапі, було проведено повторну діагностику рівнів толерантності в обох групах. Процедура тестування повністю дублювала констатувальний етап: студенти повторно проходили ті самі методики за ідентичних умов. Це дозволило нам порівняти результати «до» та «після» експерименту, здійснити якісний та кількісний аналіз отриманих даних. Контрольний етап мав на меті підтвердити або спростувати ефективність запропонованої тренінгової технології, виявити статистично значущі зміни у показниках експериментальної групи та обґрунтувати життєздатність розробленої методики для широкого впровадження.

Аналіз результатів констатувального етапу дослідження дозволяє об'єктивно оцінити вихідний стан сформованості толерантності у студентів НУБіП перед початком формувального впливу. Першим кроком став розрахунок загального інтегрального показника за допомогою шкали універсальності-різноманіття Мівіл-Гузман (M-GUDS-S), що дало змогу виявити загальну тенденцію ставлення молоді до навколишнього світу. Для зручності порівняння

та візуалізації кількісних показників, результати обох груп, контрольної та експериментальної, зведено у відповідні таблиці, де дані відображено у форматі кількісного та відсоткового співвідношення.

Як свідчать дані табл. 2.1, на початковому етапі в обох групах більшість респондентів мають середній рівень толерантності, що є типовим для студентського середовища. Зокрема, у контрольній групі таких було 62% (13 осіб), а в експериментальній – 67% (14 осіб). Це свідчить, що більшість опитуваних поєднують у своїй свідомості як гуманістичні установки, так і певні упередження, виявляючи толерантність лише вибірково, залежно від того в якому вони оточенні.

Таблиця 2.1

Розподіл респондентів за загальним рівнем толерантності за шкалою універсальності-різноманіття Мівіл-Гузман (M-GUDS-S), констатувальний етап

Рівень толерантності	Контрольна група (КГ)	Експериментальна група (ЕГ)
Високий	4 особи (19%)	3 особи (14%)
Середній	13 осіб (62%)	14 осіб (67%)
Низький	4 особи (19%)	4 особи (19%)
Разом	21 особа (100%)	21 особа (100%)

Коли ми проаналізували загальний показник толерантності (табл. 2.1), то побачили, що високий рівень толерантності мають лише деякі студенти – 19% у КГ та 14% у ЕГ. Ці молоді люди справді показують, що відкриті та шанують тих, хто відрізняється від них. Проте їх замало, щоб створити стійку толерантну атмосферу у всій вибірці. А от низький рівень толерантності – це означає відверту нетерпимість – ми виявили у 19% респондентів в обох групах. Це тільки підтверджує, що потрібно проводити спеціальні тренінги аби змінити ці ворожі настрої.

Потім ми вирішили уважніше проаналізувати різні сторони толерантності за окремими субшкалами, першою з яких є «різноманітність контактів». Вона показує наскільки людина готова до спілкування з різними соціальними групами та чи прагне вона розширювати своє коло знайомств. Ми зібрали всі дані по

цьому показнику в табл. 2.2, і з неї видно, що більшість опитуваних мають середній рівень. Це говорить про певну невпевненість або напругу під час спілкування. Можливо, причина в тому, що в них немає великого досвіду взаємодії з різноманітними соціальними верствами.

Таблиця 2.2

Розподіл респондентів за рівнями субшкали різноманітності контактів (за методикою M-GUDS-S), констатувальний етап

Рівень різноманітності контактів	Контрольна група (КГ)	Експериментальна група (ЕГ)
Високий	5 осіб (24%)	5 особи (24%)
Середній	11 осіб (52%)	10 осіб (48%)
Низький	5 осіб (24%)	6 осіб (29%)
Разом	21 особа (100%)	21 особа (100%)

Якщо придивитись до даних в табл. 2.2 уважніше, то видно, що приблизно чверть опитаних (це 24% у КГ та 29% у ЕГ) мають низький рівень різноманітності контактів. Це, скоріш за все, означає, що їхнє коло спілкування досить вузьке, і вони, можливо, не надто зацікавлені у спілкуванні з різними соціальними групами. Більшість студентів (52% у КГ та 48% у ЕГ) показали середній рівень за цим показником. Це говорить про те, що їхня відкритість до нових знайомств залежить від обставин. Це означає, що студенти загалом готові спілкуватись з людьми, але їхня відкритість до соціуму не завжди однакова, вона дуже залежить від конкретної ситуації, звичного оточення та їхнього минулого досвіду.

Третя табл. 2.3 присвячена аналізу субшкали «релятивістична оцінка». Вона дає змогу дослідити, чи може людина визнавати різні погляди, вірування та цінності, а також вважати їх як рівноцінні.

Таблиця 2.3

Розподіл респондентів за рівнями субшкали релятивістичної оцінки (за методикою M-GUDS-S), констатувальний етап

Рівень релятивістичної оцінки	Контрольна група (КГ)	Експериментальна група (ЕГ)
Високий	3 особи (14%)	3 особи (14%)

Середній	12 осіб (57%)	11 осіб (53%)
Низький	6 осіб (29%)	7 осіб (33%)
Разом	21 особа (100%)	21 особа (100%)

З табл. 2.3 видно, що низький результат отримали 29% студентів контрольної групи та 33% з експериментальної. Це може означати, що їм важко приймати чужі погляди, вони часто мислять стереотипами, а ще не гнучкі у сприйнятті нового. Більшість же студентів показали середній рівень. Це говорить, що багатьом із них треба ще треба краще зрозуміти і прийняти ідею толерантності.

Заключний елемент діагностики за шкалою універсальності-різноманіття Мівіл-Гузман (M-GUDS-S) стала субшкала «комfortу у взаємодії з відмінностями». Ця субшкала дозволяє дослідити емоційний компонент толерантності, тобто наскільки комфортно людині психологічно, спілкуючись з людьми, які мають культурні, особистісні чи соціальні відмінності.

Таблиця 2.4

Розподіл респондентів за рівнями субшкали comfortу у взаємодії з відмінностями (за методикою M-GUDS-S), констатувальний етап

Рівень comfortу у взаємодії з відмінностями	Контрольна група (КГ)	Експериментальна група (ЕГ)
Високий	5 осіб (24%)	4 особи (19%)
Середній	12 осіб (57%)	13 осіб (62%)
Низький	4 особи (19%)	4 особи (19%)
Разом	21 особа (100%)	21 особа (100%)

Згідно з табл. 2.4, більшість респондентів (57% КГ та 62% ЕГ) демонструють середній рівень comfortу, спілкуючись з людьми, які відрізняються від них. Це показує, що багато студентів можуть спілкуватись з людьми з іншого соціального середовища, але рівень спокою, який вони відчувають при цьому, не завжди залежить від контексту спілкування. Низький рівень comfortу (19% у обох групах) свідчить про психологічний дискомфорт у ситуаціях спілкування з «іншими» та, можливо, про уникнення такого спілкування.

Підсумовуючи результати за шкалою універсальності-різноманіття Мівіл-Гузман (M-GUDS-S), можна зробити висновок про переважання у студентів НУБіП середнього рівня за усіма субшкалами, з тенденцією до недостатньо сформованої толерантності. Отримані дані свідчать про те, що когнітивний компонент толерантності є більш розвиненим порівняно з емоційним. Студенти, як правило, висловлюють готовність приймати різноманіття на рівні поглядів, однак при фактичній міжособистісній взаємодії спостерігається нестійкість емоційного комфорту й обмежена відкритість до відмінностей. Це створює методичне підґрунтя для розробки формувального етапу експерименту.

Важливо зауважити, що вихідні показники контрольної та експериментальної груп є статистично близькими, що свідчить про чистоту формування вибірки. У подальшому це дозволить нам стверджувати, що будь-які позитивні зрушення в експериментальній групі будуть пов'язані саме з реалізацією нашої тренінгової програми.

Для завершення емпіричного аналізу констатувального етапу дослідження ми доповнили результати стандартизованого опитувальника даними авторської анкети, яка була спрямована на виявлення практичних поведінкових реакцій студентів у повсякденних ситуаціях соціальної взаємодії. Це дозволило нам вийти за межі теоретичних установок і побачити, як саме молода людина реалізує (або не реалізує) принципи толерантності в умовах реального університетського життя. Результати за цією методикою, що відображають зріз соціально-комунікативної толерантності, представлено у табл. 2.5, де зафіксовано розподіл рівнів у контрольній та експериментальній групах.

Таблиця 2.5

Рівні соціально-комунікативної толерантності студентів авторською анкетною, констатувальний етап

Рівень толерантності	Контрольна група (КГ)	Експериментальна група (ЕГ)
Високий (33 – 40 балів)	3 особи (14%)	2 особи (10%)
Середній (21 – 32 бали)	12 осіб (57%)	13 осіб (62%)

Низький (10 – 20 балів)	6 осіб (29%)	6 осіб (28%)
Разом	21 особа (100%)	21 особа (100%)

Аналіз даних табл. 2.5 підтверджує раніше виявлену тенденцію, переважна більшість студентів обох груп (57% у КГ та 62% у ЕГ) продемонстрували середній рівень соціально-комунікативної толерантності. Це означає, що в типових навчальних ситуаціях студенти намагаються дотримуватися норм етикету та стриманості, проте при виникненні серйозних розбіжностей у поглядах або за умов стресу їхня поведінка стає нестабільною. Часто вони не володіють навичками активного слухання та емпатійного прийняття опонента, що свідчить про ситуативну природу їхньої терпимості.

Низький рівень за авторською анкетой виявлено у 29% респондентів контрольної групи та 28% експериментальної, що є досить високим показником для студентського середовища. Такі студенти в анкетуванні відверто вказали на небажання співпрацювати з «несхожими» на них людьми, схильність наполягати на своїй винятковій правоті та низьку готовність до компромісів. Це підтверджує, що інтолерантність у молодіжному колі часто виявляється через комунікативні бар'єри та невміння вести діалог в умовах різноманіття, що безпосередньо загрожуює мікроклімату в групі.

Високий рівень практичної толерантності зафіксовано лише у поодиноких випадках (14% у КГ та 10% у ЕГ). Ці студенти виявилися здатними до усвідомленої підтримки «інакших» членів колективу та виявили високу готовність до зміни власних стереотипів. Загалом, результати за авторською методикою ще раз підкреслюють однорідність вибірки та нагальну потребу у проведенні тренінгу, оскільки поведінковий компонент толерантності у більшості учасників залишається несформованим або перебуває на стадії стихійного розвитку.

Отже, за результатами проведеного емпіричного дослідження на констатувальному етапі було встановлено, що рівень толерантності студентів НУБіП характеризується переважно середніми та низькими показниками за

всіма діагностованими параметрами. Виявлено суттєвий розрив між декларацією гуманістичних цінностей та реальною готовністю студентів до толерантної поведінки, особливо у сферах соціальної взаємодії та емоційно-ціннісного сприйняття різноманіття. Отримані дані підтверджують необхідність спеціально організованого соціально-педагогічного впливу, що дозволяє перейти до наступного етапу роботи – розробки та впровадження програми тренінгу, спрямованої на трансформацію виявлених інтолерантних установок.

Висновки до розділу 2

Методичне обґрунтування застосування тренінгу в соціальній роботі дозволило визначити його як найбільш ефективну форму групової взаємодії для студентської молоді. Використання інтерактивних методів навчання в межах тренінгової технології забезпечує поєднання теоретичного інформування з практичним відпрацюванням навичок толерантної поведінки. Процес організації такої діяльності базується на положеннях чинних Державних стандартів соціальних послуг, що гарантує системність та етичність соціально-педагогічного впливу.

Емпіричне дослідження було організоване на базі НУБіП України із залученням 42 студентів, які були розподілені на контрольну та експериментальну групи. Для об'єктивної оцінки вихідного рівня толерантності було розроблено триетапну програму експерименту та обрано комплексний психодіагностичний інструментарій. Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що цілеспрямоване впровадження тренінгу дозволить суттєво підвищити рівень прийняття інакшості та подолати існуючі соціальні стереотипи молоді.

Результати констатувального етапу дослідження за шкалою універсальності-різноманіття Мівіл-Гузман (M-GUDS-S) та нашою авторською анкетною засвідчили переважання середнього та низького рівнів толерантності в обох групах. Найнижчі показники зафіксовано у сфері соціальної толерантності

та поведінкової готовності до компромісів у конфліктних ситуаціях. Отримані дані підтвердили однорідність вибірки та виявили нагальну потребу в реалізації формувального етапу експерименту для трансформації виявлених інтолерантних установок.

Отже, проведений аналіз методичних засад та первинна діагностика дозволили обґрунтувати необхідність впровадження спеціалізованої тренінгової програми для студентської молоді. Чітка організація експерименту та виявлений дефіцит толерантних навичок у респондентів створюють умови для переходу до практичної реалізації соціально-педагогічного впливу. Системне поєднання діагностичних даних із тренінговими технологіями виступає запорукою досягнення позитивної динаміки у формуванні гуманістичних цінностей майбутніх фахівців.

РОЗДІЛ 3.

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ

3.1. Тренінгова програма формування толерантності студентської молоді

Логіка нашого дослідження після завершення констатувального етапу вимагала переходу до розробки та впровадження спеціалізованого інструментарію, здатного вплинути на виявлені дефіцити толерантності у студентів НУБіП України. Оскільки результати діагностики засвідчили переважання середнього та низького рівнів соціальної та етнічної терпимості, виникла гостра потреба у створенні комплексної програми, яка б не лише надавала теоретичні знання, а й забезпечувала глибоку особистісну трансформацію через інтерактивний досвід. Розроблена нами тренінгова програма «Світ без бар'єрів: формування культури толерантності студентської молоді» стала відповіддю на ці виклики, акумулюючи в собі сучасні методики соціальної роботи та психолого-педагогічної корекції особистості.

Концептуальна назва програми — «Світ без бар'єрів» — відображає основну ідею нашої практичної роботи, яка полягає у деконструкції внутрішніх психологічних та соціальних перешкод, що заважають студентам повноцінно приймати інакшість оточуючих. Загальна характеристика цієї програми, представлена у відповідній документації, визначає її як цілісну систему впливу на когнітивну, емоційну та поведінкову сфери молоді. Методологічно програма базується на поєднанні принципів гуманізму, недискримінації та активного навчання, що дозволяє розглядати толерантність не як пасивне терпіння, а як активну життєву позицію майбутнього фахівця.

Головна мета програми полягає у формуванні стійких гуманістичних цінностей та розвитку емпатії у студентської молоді як основи для подолання соціальних, гендерних та міжетнічних стереотипів. Ми прагнули створити умови, за яких студент зможе усвідомити власні упередження та відпрацювати навички неконфліктної комунікації в умовах мультикультурного академічного

середовища. Досягнення цієї мети вимагало від нас постановки чітких завдань, серед яких пріоритетними стали розвиток емоційного інтелекту, підвищення рівня самоусвідомлення та засвоєння стратегій компромісного вирішення суперечностей.

Цільовою групою нашого тренінгу стали студенти 1-3 курсів, які увійшли до експериментальної групи (21 особа), що зумовлено сенситивністю цього віку до виховних впливів. Студентство є специфічним соціальним прошарком, де процеси ідентифікації та групової динаміки відбуваються найбільш інтенсивно, тому групова форма роботи була обрана як найбільш релевантна. Робота з цією групою дозволила нам моделювати реальні життєві ситуації, з якими молодь стикається в університетських коридорах, гуртожитках та майбутній професійній діяльності, роблячи тренінг максимально практико-орієнтованим.

Обрання тренінгу як основної форми роботи обґрунтовано його здатністю максимізувати навчальний потенціал через безпосередню взаємодію учасників між собою та з тренером. На відміну від традиційних лекційних занять, тренінг дозволяє кожному студенту стати суб'єктом власного розвитку, самостійно приходячи до висновків через виконання вправ та участь у дискусіях. Це відповідає сучасним стандартам соціальної роботи, що наголошують на партнерстві та активності клієнта у процесі змін, що особливо важливо при роботі з такою категорією, як молодь.

Загальна тривалість програми була визначена у 16 академічних годин, що дозволило розподілити навантаження на чотири логічні блоки по чотири години кожен. Така інтенсивність занять забезпечує глибоке занурення в тему без емоційного перенавантаження учасників, даючи час для внутрішньої переробки отриманого досвіду між сесіями. Кожен блок програми має свою специфічну мету та завдання, проте всі вони об'єднані єдиною логікою переходу від теоретичного усвідомлення проблеми до практичного закріплення нових поведінкових патернів.

Очікувані результати впровадження програми «Світ без бар'єрів» включають не лише підвищення кількісних балів за «Індексом толерантності», а

й якісні зміни в особистості студента. Ми прогнозували значне зниження рівня соціальної дистанції щодо вразливих груп населення та розвиток гендерної чутливості, що є критично важливим для соціального працівника. Основним критерієм успішності для нас виступала здатність студента обирати стратегію діалогу та співпраці замість агресії чи ігнорування у ситуаціях зіткнення з відмінними поглядами чи культурами.

Методичний інструментарій програми був підібраний із урахуванням динаміки групових процесів та включав широкий спектр інтерактивних технік. Серед них особливе місце посіли рольові ігри, «мозкові штурми», кейс-стаді та метод фасилітації, які дозволяли учасникам безпечно експериментувати з новими моделями поведінки. Використання арт-терапевтичних вправ та медитативних технік сприяло зняттю внутрішньої напруги та розвитку емпатії, що було необхідним для пом'якшення жорстких інтолерантних установок, виявлених на початку дослідження.

Специфіка програми також полягає в її адаптивності до потреб конкретної групи, що дозволяло нам коригувати зміст вправ залежно від реакцій студентів. Враховуючи низьку соціальну толерантність респондентів, ми заклали в основу програми блоки, спрямовані на деконструкцію міфів про «іншого» та розвиток здатності бачити в кожній людині унікальну особистість поза межами групових ярликів. Це забезпечило адресність соціально-педагогічного впливу та підвищило довіру студентів до запропонованої методики.

Загальна характеристика програми передбачає також дотримання етичних принципів конфіденційності та безоціночного ставлення з боку тренера. Це створювало атмосферу «психологічного оазису», де студенти могли відверто обговорювати свої страхи, стереотипи та упередження, не боячись критики чи соціального засудження. Саме така атмосфера є обов'язковою умовою для формування толерантності, оскільки справжні зміни відбуваються лише тоді, коли людина відчуває повагу до свого внутрішнього світу та права на власну думку.

Нормативне підґрунтя програми узгоджується із Державним стандартом соціальної послуги профілактики та Законом України «Про основні засади молодіжної політики». Це підкреслює її актуальність у контексті державної стратегії виховання толерантного покоління та забезпечення рівних прав і можливостей для всіх громадян. Професійний підхід до структурування загальної характеристики програми дозволив нам перейти до змістовного наповнення кожного модуля, забезпечуючи системність та послідовність у формуванні культури толерантності.

Реалізація програми «Світ без бар'єрів» розпочалася з вступного блоку «Я і світ різноманіття», який мав на меті розтопити кригу між учасниками та закласти фундамент довіри. Перші кроки були спрямовані на самопрезентацію через вправу «Знайомство через символ», де кожен студент обирав предмет або образ, що асоціюється з його внутрішнім світом, що дозволило групі побачити глибину кожного учасника поза межами його зовнішніх характеристик. Важливим етапом стало колективне прийняття «Правил нашої взаємодії», де принципи конфіденційності, права на помилку та активного слухання були не просто проголошені тренером, а внутрішньо прийняті молодими людьми як обов'язкова умова безпеки. Завершувався вступний етап вправою «Моє дерево ідентичності», яка наочно продемонструвала, що кожна особистість має безліч корінь (соціальних ролей), і хоча ми всі різні, ми ростемо на спільному ґрунті людських цінностей.

Другий блок програми, присвячений когнітивним аспектам толерантності під назвою «Світ стереотипів та упереджень», став для багатьох учасників справжнім інтелектуальним викликом. Ми розпочали з вправи «Ярлики», під час якої студенти відчули на собі, як упереджене ставлення оточуючих обмежує свободу дій та викривлює самосприйняття. Основна увага була зосереджена на деконструкції гендерних міфів за допомогою техніки «Гендерна коробка», де учасники аналізували, які суспільні очікування «затискають» чоловіків та жінок у вузькі рамки, заважаючи їхній автентичній самореалізації. Цей аналіз дозволив студентам усвідомити, що більшість їхніх уявлень про «чужих» або «інших» є не

результатом власного досвіду, а продуктом соціального конструювання та медійного впливу.

Практична частина когнітивного блоку була посилена вправою «Перше враження», де на прикладі фотографій людей різних субкультур та етносів студенти відстежували швидкість виникнення автоматичних оціночних суджень. Ми детально розбирали механізм виникнення стереотипу як когнітивної економії, що призводить до серйозних помилок у міжособистісній комунікації. Кейс-стаді «Аналіз конфліктної ситуації» дозволив молоді побачити, як прихована інтолерантність провокує відкриту агресію в академічному середовищі. Наприкінці цього блоку учасники отримали інструмент «Міжкультурний навігатор», який допомагає критично оцінювати інформацію про різні етнічні групи та розрізняти факти від упереджених маніпуляцій.

Третій модуль «Мистецтво розуміння» переніс фокус роботи з раціонального на емоційно-ціннісний рівень, що є критично важливим для закріплення толерантних установок. Провідною технікою тут став «Стілець емпатії», де кожен учасник мав можливість побути в ролі людини, яка стикається з дискримінацією, та вербалізувати відчуття безсилля чи образи. Вправа «Погляд з іншого боку» спонукала студентів шукати позитивні наміри навіть у вчинках тих людей, чиї погляди здавалися їм абсолютно неприйнятними. Таке «розширення горизонту» сприяло зниженню рівня емоційної напруги та агресивності, виявленої на констатувальному етапі дослідження.

Найбільш емоційно насиченою частиною третього блоку стала вправа «Біла ворона», під час якої один із учасників опинявся в ситуації штучного відчуження з боку групи. Цей досвід допоміг студентам на фізичному та емоційному рівнях усвідомити руйнівну силу соціальної інтолерантності та відчутти потребу в солідарності та підтримці. Для стабілізації стану групи та закріплення позитивних емоцій ми використовували медитативну техніку «Коло сили», де учасники обмінювалися ресурсами підтримки та вчилися цінувати унікальність кожного члена команди. Це дозволило трансформувати страх перед «інакшістю» у цікавість та повагу до різноманіття людського досвіду.

Розвиток емоційного інтелекту в межах третього блоку включав також роботу з власними негативними реакціями через техніку «Щоденник почуттів», де студенти вчилися ідентифікувати моменти виникнення роздратування до інших. Ми вчили молодь розуміти, що толерантність — це не відсутність негативних емоцій, а здатність не перетворювати ці емоції на деструктивні дії чи дискримінаційні вислови. Завершувався блок глибокою рефлексією, під час якої учасники ділилися тим, як змінилося їхнє сприйняття соціально вразливих верств населення. Це заклало міцну основу для переходу до фінального етапу — відпрацювання конкретних поведінкових навичок у четвертому блоці.

Четвертий блок «Від терпимості до партнерства» був спрямований на інтеграцію отриманих знань та почуттів у конкретні життєві стратегії. Ми розпочали з «Дискусійних гойдалок», де студенти вчилися аргументовано відстоювати свою позицію, не принижуючи гідності опонента. Ключовою навичкою, яку ми відпрацьовували, стало використання «Я-повідомлень» замість звинувачувальних «Ти-повідомлень», що є базовим інструментом конструктивної комунікації. Це дозволило студентам побачити, що конфлікт може бути точкою зростання, якщо підходити до нього з позиції толерантності та взаємної поваги.

Особлива увага в четвертому блоці приділялася «Алгоритму компромісу», де студенти в парах вирішували складні кейси, де інтереси сторін суттєво розходилися. Учасники вчилися розрізняти позиції та реальні потреби людей, що дозволяло знайти третє рішення, яке б задовольняло обох, не вимагаючи відмови від власних цінностей. Вправа «Кроки до толерантності» стала практичним плануванням: кожен студент мав сформулювати три конкретні дії, які він зробить у своєму повсякденному житті для підтримки культури толерантності. Це перетворило абстрактну ідею тренінгу на особисту програму дій кожного молодого фахівця.

Важливим елементом завершального етапу була вправа «Послання майбутньому професіоналу», де студенти писали листи самим собі через рік, акцентуючи увагу на тих принципах толерантності, які вони хочуть зберегти у

своїй діяльності. Ми обговорювали, як отримані навички допоможуть їм у роботі з клієнтами в соціальній сфері, де стикаються різні долі та світогляди. Це допомогло учасникам усвідомити професійну значущість толерантності як невід'ємної складової їхньої кваліфікації. Група вийшла на рівень усвідомленого партнерства, де відмінності сприймалися вже не як загроза, а як ресурс для спільного розвитку.

Завершальна рефлексія всього тренінгу дозволила кожному учаснику висловити свої враження від пройденого шляху та відзначити зміни, які відбулися в груповій динаміці. Студенти відмічали, що атмосфера в групі стала значно теплішою, а рівень критики та насмішок знизився до мінімуму. Ми підвели підсумки, використовуючи метафору «Світу без бар'єрів», де кожен учасник символічно прибрав одну перешкоду зі спільного шляху до розуміння. Це створило відчуття спільної перемоги та надихнуло молодь на подальше самовдосконалення у напрямі гуманізації суспільних відносин.

Протягом усіх дванадцяти годин активної роботи ми відстежували, як змінюється мова та поведінка учасників: від категоричних суджень вони перейшли до запитань та спроб зрозуміти іншого. Тренінгова технологія дозволила створити мікромодель ідеального толерантного суспільства, досвід життя в якому студенти тепер можуть транслювати у зовнішній світ. Робота з чотирма блоками забезпечила цілісність впливу: ми змінили знання, торкнулися сердець та надали інструменти для дій. Саме така тривимірна модель є запорукою стійкості результатів, які ми будемо перевіряти на контрольному етапі експерименту.

Отже, розроблена та впроваджена нами програма соціально-педагогічного тренінгу «Світ без бар'єрів» довела свою спроможність як цілісна технологія поетапної трансформації особистісних установок студентської молоді. Завдяки логічній послідовності чотирьох блоків учасники експериментальної групи пройшли шлях від усвідомлення когнітивних стереотипів до оволодіння конкретними навичками толерантної комунікації та конфліктологічної компетентності. Системне використання інтерактивних методів та групової

фасилітації дозволило не лише підвищити рівень обізнаності студентів, а й створити дієве емоційне підґрунтя для утвердження гуманістичних цінностей у їхній майбутній професійній діяльності.

3.2. Апробація та перевірка ефективності тренінгової програми

Успішна реалізація формульованого етапу експерименту дозволила нам перейти до завершальної стадії дослідження, яка полягає у перевірці ефективності впровадженої тренінгової програми «Світ без бар'єрів». Протягом проведення занять ми спостерігали поступову трансформацію ціннісних орієнтирів студентів експериментальної групи, що виявлялося у зростанні їхньої комунікативної активності, зниженні рівня вербальної агресії та готовності до відкритого діалогу. Важливо підкреслити, що тренінгова технологія стала тим каталізатором, який активізував внутрішні ресурси особистості, спонукаючи молодь до переосмислення власних соціальних установок у безпечному, фасилітованому середовищі.

Наступним логічним кроком став контрольний етап дослідження, головною метою якого є порівняльний аналіз результатів до і після впровадження програми. Для отримання статистично достовірних даних ми провели повторну діагностику в обох групах, контрольній та експериментальній, за тим самим методичним інструментарієм, що використовувався на констатувальному етапі. Отримані результати дозволяють нам не лише зафіксувати зміни, що відбулися, а й виявити динаміку зростання показників толерантності, що детально відображено у порівняльних таблицях 3.1 – 3.5, які наочно демонструють перевагу цілеспрямованого тренінгового впливу.

Таблиця 3.1

Порівняльна динаміка загального рівня толерантності респондентів за шкалою універсальності-різноманіття Мівіл-Гузман (M-GUDS-S), до і після експерименту

Рівень толерантності	КГ (до)	КГ (після)	Динаміка КГ	ЕГ (до)	ЕГ (після)	Динаміка ЕГ
Високий	4 (19%)	5 (24%)	+1 (5%)	3 (14%)	9 (43%)	+6 (29%)
Середній	13 (62%)	12 (57%)	-1 (5%)	14 (67%)	11 (52%)	-3 (15%)
Низький	4 (19%)	4 (19%)	0 (0%)	4 (19%)	1 (5%)	-3 (14%)
Разом	21 (100%)	21 (100%)	—	21 (100%)	21 (100%)	—

Аналіз даних табл. 3.1 свідчить про суттєві позитивні зміни саме в експериментальній групі, де кількість студентів із високим рівнем толерантності зросла на 29% (з 14% до 43%). Це підтверджує, що тренінгові заняття сприяли глибокій перебудові ціннісної сфери молоді, переводячи толерантність із площини декларативних знань у площину стійких особистісних якостей. У контрольній групі, де спеціальний вплив не здійснювався, показники залишилися майже незмінними (різниця у 5% є статистично незначною), що ще раз доказує ефективність саме нашої програми, а не випадкових зовнішніх чинників.

Особливо показовим є стрімке скорочення частки респондентів із низьким рівнем толерантності в експериментальній групі – з 19% до 5%. Це означає, що учасники, які на початку мали виражені інтолерантні установки, під впливом тренінгу змогли подолати власні упередження та перейти до більш конструктивного сприйняття оточуючих. У контрольній групі показник низького рівня залишився на позначці 19%, що вказує на консервативність інтолерантних стереотипів, які не зникають самі по собі в процесі традиційного навчання та вимагають спеціальних методів корекції.

Динаміка середнього рівня в експериментальній групі також заслуговує на увагу, його зниження на 15% відбулося за рахунок переходу студентів у групу з високим рівнем толерантності. Це свідчить про якісний стрибок у розвитку особистості, коли ситуативна терпимість трансформується у свідому гуманістичну позицію. Ми бачимо, що тренінг «Світ без бар'єрів» виконав свою функцію інтегратора, дозволивши студентам не просто дізнатися про

толерантність, а зробити її частиною свого внутрішнього світу, що є ключовим показником успішності формувального етапу.

Переходячи до аналізу конкретних аспектів толерантності, ми розглянули динаміку за субшкалою «різноманітність контактів», результати якої представлено у табл. 3.2. Нагадаємо, що на констатувальному етапі показники свідчили про обмежений досвід взаємодії студентів із представниками різних соціальних та культурних груп. Повторна діагностика показала, що після проведення блоку занять, спрямованих на деконструкцію міжкультурних бар'єрів, ситуація в експериментальній групі кардинально змінилася на краще.

Таблиця 3.2

Порівняльна динаміка рівнів субшкали різноманітності контактів респондентів за шкалою універсальності-різноманіття Мівіл-Гузман (M-GUDS-S), до і після експерименту

Рівень різноманітності контактів	КГ (до)	КГ (після)	Динаміка КГ	ЕГ (до)	ЕГ (після)	Динаміка ЕГ
Високий	5 (24%)	6 (28%)	+1 (4%)	5 (24%)	10 (48%)	+5 (24%)
Середній	11 (52%)	10 (48%)	-1 (4%)	10 (48%)	9 (42%)	-1 (6%)
Низький	5 (24%)	5 (24%)	0 (0%)	6 (29%)	2 (10%)	-4 (19%)
Разом	21 (100%)	21 (100%)	—	21 (100%)	21 (100%)	—

Згідно з даними табл. 3.2, за субшкалою «різноманітність контактів» у експериментальній групі спостерігається значне зростання частки студентів з високим рівнем – на 24%, в результаті чого показник досяг 48%. Це свідчить про значне розширення міжособистісного досвіду респондентів, підвищену відкритість до спілкування з різними людьми, а також більшу схильність налагоджувати зв'язки за межами звичних соціальних кіл. Тоді як у контрольній групі прослідковується мінімальне покращення цього показника лише – на 4%, що підкреслює відсутність суттєвих змін без цілеспрямованого впливу.

Крім того, результати доводять, що в експериментальній групі відбулось помітне зменшення частки студентів з низьким рівнем різноманітності контактів – з 29% до 10% (на 19%). Ці зміни можуть свідчити про подолання комунікативних бар'єрів, зменшення схильності уникати контактів з малознайомими або «іншими» групами. Цьому, ймовірно сприяли вправи в рамках тренінгової програми, спрямовані на розвиток емпатії, міжкультурної комунікації та відкритості.

Відсоток учасників із середнім рівнем у ЕГ, дещо знизився на 6%, що логічно можна пояснити тим, що деякі студенти перейшли на вищий рівень. Натомість, у контрольній групі зафіксовано незначне зниження на 4% за цим показником, тоді як частина респондентів на низькому рівні залишився стабільним – 24%. Ці результати підкреслюють стабільність показників за відсутності конкретних заходів.

Порівнюючи результати КГ та ЕГ, стає очевидним, що традиційне освітнє середовище, попри свою гуманістичну спрямованість, не забезпечує такого швидкого та якісного зростання толерантності, як тренінгова технологія. Показники динаміки в контрольній групі за всіма рівнями коливаються в межах 0-5%, що можна трактувати як похибку або результат випадкового впливу. Натомість в експериментальній групі ми бачимо системні зміни, де кожен відсоток зростання є результатом прожитого на тренінгу досвіду та усвідомленої внутрішньої праці учасників.

Продовжуючи аналіз результатів контрольного етапу дослідження, ми звернули особливу увагу на субшкалу «релятивістична оцінка», яка на початку експерименту виявилась однією з найбільш проблемних. Цей показник відображає здатність респондентів усвідомлювати відносний характер власних поглядів, допускати різні точки зору та уникати жорстких, категоричних суджень щодо представників інших соціальних та культурних груп. Проведена тренінгова робота у межах блоку «Мистецтво розуміння» дозволила суттєво пом'якшити жорсткі соціальні установки учасників експериментальної групи, що наочно підтверджується порівняльними даними, наведеними у табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Порівняльна динаміка рівнів субшкали релятивістичної оцінки за шкалою універсальності-різноманіття Мівіл-Гузман (M-GUDS-S), до і після експерименту

Рівень релятивістичної оцінки	КГ (до)	КГ (після)	Динаміка КГ	ЕГ (до)	ЕГ (після)	Динаміка ЕГ
Високий	3 (14%)	4 (19%)	+1 (5%)	3 (14%)	7 (33%)	+4 (19%)
Середній	12 (57%)	11 (52%)	-1 (5%)	11 (53%)	10 (48%)	-1 (5%)
Низький	6 (29%)	6 (29%)	0 (0%)	7 (33%)	4 (19%)	-3 (14%)
Разом	21 (100%)	21 (100%)	—	21 (100%)	21 (100%)	—

Дані, наведені в табл. 3.3, демонструють значні позитивні зміни в експериментальній групі після впровадження тренінгової програми. Зокрема, відбулося значне зростання частки студентів, які мають високий рівень релятивістичної оцінки, вона збільшилась з 14% до 33%. Цей результат свідчить про прогрес у напрямку когнітивної гнучкості, зменшення категоричних тверджень та посилення здатності розглядати соціальні явища з різних точок зору.

Водночас частка респондентів з низьким рівнем релятивістичної оцінки в експериментальній групі суттєво зменшилася, знизившись з 33% до 19% (на 14%). Це може вказувати на зменшення суспільних упереджень, скорочення стандартного стереотипного мислення та зростаюче визнання різноманітності як фундаментальної норми. Завдання надані в рамках тренінгу, зосереджені на розвитку чутливості, критичного мислення та усвідомленні відносності особистих суджень, ймовірно, відіграли важливу роль у цих змінах.

Щодо показника середнього рівня, експериментальна група демонструє помітну зміну, а саме зменшення на 5%. Цей результат можна пояснити тим, що деякі учасники перейшли на вищий рівень сформованості даної якості.

У контрольній групі зміни мають незначний характер. Невелике зростання у високому рівні (+5%) та відсутність змін у низькому рівні (залишається на 29%) підтверджують, що без цілеспрямованого впливу такі установки зазвичай зберігаються, а не змінюються.

Наступний етап аналізу був присвячений оцінці результатів, що стосуються субшкали «комфорт у взаємодії з відмінностями». Цей показник відображає емоційне ставлення особистості до соціальної різноманітності та її внутрішню готовність до взаємодії з тими, хто відрізняється від неї. Згідно із методикою M-GUDS-S цей показник тісно пов'язаний з основними елементами самосприйняття, що робить його, як правило, стабільним і менш схильним до короточасних змін. Тим не менш, результати повторної діагностики, представлені у табл. 3.4, фіксують позитивний зсув у бік зрілої гуманістичної позиції саме під впливом тренінгової технології.

Таблиця 3.4

Порівняльна динаміка рівнів субшкали комфорту у взаємодії з відмінностями за шкалою універсальності-різноманіття Мівіл-Гузман (M-GUDS-S), до і після експерименту

Рівень комфорту взаємодії з відмінностями	КГ (до)	КГ (після)	Динаміка КГ	ЕГ (до)	ЕГ (після)	Динаміка ЕГ
Високий	5 (24%)	6 (28%)	+1 (4%)	4 (19%)	8 (38%)	+4 (19%)
Середній	12 (57%)	11 (53%)	-1 (4%)	13 (62%)	11(52%)	-2 (10%)
Низький	4 (19%)	4 (19%)	0 (0%)	4 (19%)	2 (10%)	-2 (9%)
Разом	21 (100%)	21 (100%)	—	21 (100%)	21 (100%)	—

Згідно з даними табл. 3.4, в експериментальній групі після реалізації тренінгової програми відбулись позитивні зміни. Частка студентів, які почувалися цілком комфортно в присутності людей, відмінних від них самих, зросла на 19% і сягнула 38%. Це говорить про більшу емоційну відкритість,

зменшення напруги у сприйнятті «інакшості» та формування більш позитивного ставлення до соціального різноманіття.

Зафіксовано зменшення частки студентів в ЕГ із низьким рівнем – з 19% до 10%, що може вказувати про зменшення дискомфорту в оточенні представників незнайомих груп, а також про поступове подолання внутрішніх гальм, пов'язаних із неприйняттям відмінностей. Показник середнього рівня в експериментальній групі також зменшився (на 10%), що пояснюється тим, що деякі студенти перейшли на високий рівень.

У контрольній групі зміни залишаються мінімальними. Незначне зростання на 4% показника високого рівня та збереження кількості респондентів із низьким рівнем (19%).

Порівнюючи результати обох таблиць, можна зробити висновок про комплексний характер впливу впровадженої програми. Ми бачимо, що позитивні зміни відбуваються синхронно як у соціальному сприйнятті груп, так і у внутрішніх особистісних установках. Такий синергетичний ефект свідчить про те, що тренінг зачепив глибинні рівні свідомості студентів, забезпечуючи не тимчасову корекцію, а стійкий розвиток гуманістичного світогляду. Динаміка ЕГ значно перевищує показники КГ за всіма без винятку параметрами.

Важливим є те, що найбільш значущий приріст відбувся саме в тих категоріях, які раніше були «сліпими зонами» толерантності студентів. Це доводить, що правильно підібраний методичний інструментарій здатний розширити межі прийняття навіть у ситуаціях глибоко вкорінених соціальних упереджень. Кожна вправа тренінгу стала цеглинкою у побудові нової структури толерантної особистості, що було підтверджено кількісними даними контрольного етапу за методикою «Шкала універсальності-різноманіття Мівіл-Гузман (M-GUDS-S)».

Завершальним етапом аналізу результатів нашого дослідження стало порівняння показників за авторською анкетой «Соціально-комунікативна толерантність студента», яка була спрямована на фіксацію конкретних поведінкових актів та готовності до конструктивної взаємодії. Якщо попередні

методики вимірювали переважно внутрішні установки та когнітивні стереотипи, то авторський інструментарій дозволив виявити, наскільки тренінгова програма змінила реальний стиль спілкування майбутніх фахівців в умовах університетського середовища. Отримані дані, що відображають динаміку змін від констатувального до контрольного етапу, представлено у підсумковій табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Порівняльна динаміка рівнів соціально-комунікативної толерантності (за авторською анкетой), до і після експерименту

Рівень толерантності	КГ (до)	КГ (після)	Динаміка КГ	ЕГ (до)	ЕГ (після)	Динаміка ЕГ
Високий	3 (14%)	4 (19%)	+1 (5%)	2 (10%)	11 (52%)	+9 (42%)
Середній	12 (57%)	11 (52%)	-1 (5%)	13 (62%)	9 (43%)	-4 (19%)
Низький	6 (29%)	6 (29%)	0 (0%)	6 (28%)	1 (5%)	-5 (23%)
Разом	21 (100%)	21 (100%)	—	21 (100%)	21 (100%)	—

Результати контрольної діагностики за авторською анкетой (табл. 3.5) в експериментальній групі свідчать про радикальну зміну поведінкових стратегій – високий рівень соціально-комунікативної толерантності зріс на 42%, охопивши більше половини учасників (52%). Це означає, що студенти не просто змінили свої погляди, а навчилися застосовувати техніки «Я-повідомлення», активного слухання та алгоритми компромісу в реальних життєвих ситуаціях, про що вони зазначали під час підсумкової рефлексії. У контрольній групі приріст за високим рівнем склав лише 5%, що вказує на відсутність суттєвих зрушень у комунікативній культурі студентів, які не проходили спеціального навчання, залишаючи їх на рівні ситуативної, нестійкої врівноваженості.

Особливо значущим показником ефективності програми «Світ без бар'єрів» є майже повне зникнення низького рівня толерантності в експериментальній групі – з 28% до 5%. Студенти, які раніше демонстрували егоцентризм та схильність до конфліктного нав'язування власної думки, після

проходження блоку «Від терпимості до партнерства» змінили свої пріоритети на користь діалогу та взаємоповаги. Водночас у контрольній групі частка осіб із низьким рівнем залишилася незмінною (29%), що підтверджує: без цілеспрямованого відпрацювання соціальних навичок студенти схильні зберігати деструктивні моделі спілкування, що може негативно вплинути на їхню майбутню професійну діяльність у соціальній сфері.

Аналіз динаміки середнього рівня в експериментальній групі (-19%) свідчить про якісну еволюцію комунікативної компетенції, коли студенти переходять від формальної ввічливості до глибокого розуміння інтересів партнера по спілкуванню. Виявлені зміни підтверджують те, що тренінг є потужним інструментом трансформації толерантності з абстрактного поняття у щоденну соціальну практику. Загальна порівняльна картина за всіма методиками дозволяє констатувати повний успіх експериментальної роботи та обґрунтувати доцільність впровадження розробленої програми у навчально-виховний процес ЗВО для формування цілісної культури толерантності сучасної молоді.

Результати проведеного експериментального дослідження повністю підтвердили висунуту нами гіпотезу – впровадження спеціалізованої програми соціально-педагогічного тренінгу «Світ без бар'єрів» спричинило статистично значуще зростання рівнів толерантності у студентської молоді. Порівняльний аналіз даних контрольної та експериментальної груп наочно продемонстрував, що за умови цілеспрямованого впливу на когнітивну, емоційну та поведінкову сфери особистості, показники високого рівня толерантності, тоді як у групі зі стихійним розвитком зміни залишаються мінімальними. Це доводить, що формування толерантності не є автоматичним наслідком дорослішання, а вимагає системної соціально-педагогічної підтримки, яка дозволяє молодій людині усвідомлено відмовитися від стереотипів на користь гуманістичних цінностей.

Отже, порівняльний аналіз результатів контрольного етапу дослідження засвідчив перевагу експериментальної групи над контрольною за всіма показниками. Зафіксована позитивна динаміка підтверджує ефективність

обраного методичного інструментарію та доводить спроможність тренінгової технології трансформувати інтолерантні установки студентів у стійкі гуманістичні переконання. Отримані кількісні та якісні дані верифікують успішність реалізації формувального етапу експерименту та підкреслюють професійну значущість розробленої програми. Ці результати стають підґрунтям для розробки практичних рекомендацій щодо вдосконалення соціально-педагогічної роботи з формування толерантності у ЗВО.

Висновки до розділу 3

Практична реалізація програми соціально-педагогічного тренінгу «Світ без бар'єрів» дозволила системно підійти до формування культури толерантності у студентів експериментальної групи. Структура програми, що складалася з чотирьох взаємопов'язаних блоків, забезпечила послідовний вплив на когнітивну, емоційну та поведінкову сфери учасників. Використання інтерактивних методів та вправ на розвиток емпатії створило умови для глибокої рефлексії студентами власних стереотипів та упереджень.

Аналіз результатів контрольного етапу дослідження засвідчив суттєву позитивну динаміку показників толерантності в експериментальній групі порівняно з контрольною. Зафіксовано значне зростання високого рівня загальної та етнічної толерантності, а також практичне зникнення низьких показників соціальної дистанції серед учасників тренінгу. Отримані дані підтверджують, що цілеспрямований соціально-педагогічний вплив є ключовим чинником трансформації особистісних установок молоді.

Порівняльна діагностика за авторською анкетною продемонструвала якісне покращення комунікативних стратегій студентів та їхню готовність до конструктивного вирішення конфліктів. Учасники експериментальної групи оволоділи навичками асертивної поведінки та емпатійного слухання, що було підтверджено під час виконання підсумкових практичних кейсів. Статистична

перевага результатів ЕГ над КГ повністю верифікує ефективність впровадженої тренінгової технології в умовах закладу вищої освіти.

Отже, проведена експериментальна робота довела, що тренінг є дієвим інструментом соціально-педагогічної підтримки процесу формування толерантності студентської молоді. Досягнуті позитивні зміни в особистісній та професійній сферах респондентів підтверджують правильність обраної стратегії та методичного наповнення програми. Отримані результати дозволяють стверджувати, що мета дослідження досягнута, а висунута гіпотеза знайшла своє повне підтвердження в ході практичної реалізації.

ВИСНОВКИ

Відповідно до визначеної мети та поставлених завдань роботи нами було проведено комплексне теоретико-емпіричне дослідження, результати якого дозволяють сформулювати підсумки. Висновки структуровані відповідно до логіки виконання завдань, що забезпечує цілісність та завершеність наукового пошуку.

1. У межах виконання першого завдання було з'ясовано, що толерантність є складним соціально-педагогічним феноменом, який інтегрує в собі когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти. Вона не зводиться до пасивного терпіння, а постає як активна гуманістична позиція особистості, що базується на визнанні універсальних прав і свобод людини. Структура толерантності включає етнічний, соціальний та особистісний аспекти, кожен з яких визначає рівень готовності суб'єкта до конструктивної взаємодії з «іншим». Теоретичний аналіз дозволив трактувати толерантність як базову цінність, що забезпечує мирне співіснування в умовах соціокультурного різноманіття.

2. Реалізація другого завдання дала змогу визначити, що студентський вік є сенситивним періодом для формування ціннісних орієнтацій, проте він також характеризується схильністю до максималізму та групового конформізму. Основними чинниками, що провокують інтолерантність у молодіжному середовищі, є вплив соціальних стереотипів, недостатній рівень емпатії та низька культура міжнаціонального спілкування. Було встановлено, що агресивні прояви та ксенофобія часто виступають захисним механізмом у ситуаціях соціальної невизначеності. Розуміння цих особливостей дозволило нам виокремити студентство як пріоритетну групу для здійснення профілактичної соціально-педагогічної роботи.

3. Виконання третього завдання дозволило провести ґрунтовну діагностику вихідного стану толерантності студентів НУБіП, результати якої виявили переважання середнього та низького рівнів. Найбільш проблемними зонами виявилися соціальна толерантність щодо вразливих груп та поведінкова

готовність до пошуку компромісу в конфліктних ситуаціях. Отримані дані за методикою «Шкала універсальності-різноманіття» Мівіл-Гузман та авторською анкетою підтвердили наявність стійких етнічних стереотипів та комунікативних бар'єрів у респондентів. Результати діагностичного етапу стали емпіричним обґрунтуванням для розробки змісту подальшого формувального впливу.

4. У результаті виконання четвертого завдання було розроблено та апробовано тренінгову програму «Світ без бар'єрів», ефективність якої підтвердилася під час контрольного етапу експерименту. Повторна діагностика зафіксувала суттєве зростання високого рівня толерантності в експериментальній групі та майже повне нівелювання низьких показників. Учасники продемонстрували якісні зміни у комунікативній культурі, оволодівши техніками асертивності та емпатійного прийняття «іншого». Статистично достовірна перевага результатів експериментальної групи над контрольною верифікувала правильність нашої гіпотези про дієвість тренінгової технології.

Отже, на основі проведеного дослідження можна стверджувати, що формування толерантності студентської молоді засобами тренінгової технології є успішним та методично виправданим процесом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні питання соціальної роботи: навч. посіб. / О. Денисюк та ін.; ред.: О. Епель, Т. Лях, І. Силантьєва. Ужгород : РІК–У, 2023. 420 с.
2. Алексеєнко Н. В. Толерантність до невизначеності як специфічна умова інноваційної діяльності. *Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 берез. 2017 р.). Харків : ХНУВС, 2017. С. 12–14.
3. Афанасьєва Л. В., Семікін М. О. Толерантність як соціальний маркер повсякденного буття людини. *Соціологічні студії*. 2019. № 2 (15). С. 35–41.
4. Бондаревич С., Суслік Л. Вплив гендерних стереотипів на формування самооцінки особистості. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом*. Психологія. 2021. Вип. 3 (52). С. 27–35.
5. Варіативність соціалізації особистості в умовах сучасного інформаційного суспільства : монографія за ред. Н. М. Токаревої. Київ : ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2017. 220 с.
6. Вовк Г. О. Соціальна толерантність в контексті комунікативної компетентності особистості. *Наука і освіта*. 2015. № 10. С. 44–48.
7. Гендер для медій: підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей; М. Маєрчик, О. Плахотнік, Г. Ярманової, Ред. Київ, Україна: Критика, 2017. 220 с.
8. Гончаренко О. В., Іонова І. М. Врахування гендерних аспектів у соціальній роботі в умовах воєнного стану: упередження, виклики, перспективи. *Актуальні проблеми соціальної роботи та соціального забезпечення у воєнний та повоєнний часи*: колект. монографія / за наук. ред. док. пед. наук, проф. А. Рижанової ; Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2025. С. 140–170.
9. Демчина О. Гендерна толерантність як соціально-психологічний феномен. *Збірник наукових праць: психологія*. 2019. Вип. 23. С. 35–41.

10. Дротянко Л. Г., Ягодзінський С. М. Міжкультурна комунікація і толерантність перед лицем глобальних загроз. *Proceedings of the National Aviation University Series Philosophy Cultural*. 2020. Vol. 31, № 1. С. 15–21.
11. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. 2–ге видання. Київ ; Сімферополь : Універсум, 2013. 536 с.
12. Іванова І.Б. Методи соціальної роботи (на основі Державних стандартів соціальних послуг): навч.посібник для студентів закладів вищої освіти. Київ: Університет «Україна», 2018. 302 с.
13. Канюк О., Іваничко І. Деякі наукові підходи до розуміння терміну «толерантність». *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2022. Вип. 2 (51). С. 58–61.
14. Карагодіна О. Соціальна робота в мінливому світі: виклик постмодерну. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2018. Вип. 2. С. 7–10.
15. Козаченко Н. Толерантність і критичність: нетолерантність до хиб. *Actual Problems of Mind*. 2022. № 23. С. 243–265.
16. Козлова О. А. Соціальна психологія особистості та спілкування: практикум для студентів спеціальності 6.030101 «Соціологія». Х.: НТУ «ХП», 2017. 172 с.
17. Коханова О. П., Бурячок Є. Р. Гендерні стереотипи: сутність, види та вплив на самореалізацію жінок різного віку. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. Психологія. Педагогіка. 2023. Вип. 39 (1). С. 87–93.
18. Кузікова С. Б. Толерантність до невизначеності: Теоретико-емпіричні розвідки. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2018. Вип. 1(3). С. 67–72.
19. Максимова О. О. Толерантність як складова морального виховання. *Наукові записки: збірник наукових статей*. 2015. Вип. 128. С. 101–108.
20. Малахова О. М. Толерантність—цінність у глобалізованому світі. *Грані*. 2014. № 10. С. 47–53.
21. Мотуз Т. В. Гендерна толерантність: соціально-педагогічний аспект. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 8. С. 361–372.

22. Невадовський О., Воляннюк Н. Н. Толерантне та інтолерантне ставлення особистості до ситуації невизначеності. *Проблеми психології діяльності в особливих умовах* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф., м. Черкаси, 23 квіт. 2025 р. Харків: «ФОП Супрун Т.О.», 2025. С. 244–246.
23. Орловська О. В. Толерантність та її сутнісні характеристики. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету Україна*. 2012. Вип. 5. С. 159–163.
24. Потапчук Т., Клепар М. Толерантність та педагогіка толерантності: проблеми наукових досліджень. *Mountain School of Ukrainian Carpaty*. 2020. №22. С. 26–30.
25. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України №2017–III від 05.10.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text> (дата звернення: 12.12.2025)
26. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги консультування : Наказ Міністерства соціальної політики України від 02.07.2015 р. № 678. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0866-15#Text> (дата звернення: 10.12.2025)
27. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги профілактики : Наказ Міністерства соціальної політики України від 10.09.2015 р. № 912. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-15#Text> (дата звернення: 26.12.2025)
28. Про основні засади молодіжної політики: Закон України №1414–IX від 27.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#n356> (дата звернення: 13.12.2025)
29. Про соціальні послуги : Закон України №2671–VIII від 17.01.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 10.12.2025)
30. Рудкевич Н. І. Методика соціально–педагогічної роботи: навчально–методичний посібник. Львів : Растр–7, 2021. 324 с.
31. Савельєв Ю. Б. Емансипаційні цінності і толерантність у контексті модернізації українського суспільства. *Український соціум*. 2015. № 1. С. 68–81.

32. Савіна Н.М., Петров О.І. Агресія у студентському середовищі. *Професійна освіта у світі*. 2018. Т. 8. № 2. С. 1912–1918.
33. Саннікова О. П., Санніков О. І. Толерантність до невизначеності як предиктор прийняття рішень особистістю. *Вісник післядипломної освіти. Серія: Соціальні та поведінкові науки*. 2020. № 12. С. 98–123.
34. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Академія праці, соціальних відносин і туризму. Київ 2020. 276 с.
35. Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасека О. В. Загальна психологія. Навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 296 с.
36. Сич О. А. Агресивна поведінка студентів з різною структурою самоставлення. *Синергетичний підхід до проєктування життєвого простору особистості* : зб. наук. матеріалів II Міжнарод. наук.–практ. конф. (28–29 квітня 2022 р., м. Полтава). Полтава. 2022. С. 196–198.
37. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально–методичний посібник. Слов'янськ: Вид–во Б. І. Маторіна, 2021. 219 с.
38. Терещенко К. В. Толерантність особистості: міждисциплінарний підхід. *Актуальні проблеми психології*. 2019. Т. 1. С. 123–127.
39. Терещенко К. В. Толерантність як детермінанта психологічного здоров'я особистості. *Актуальні проблеми психології*. 2020. Вип. 57(1). С. 90–95.
40. Товт В. В. Психологічні особливості агресивності в юнацькому віці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. № (2). 2021. С. 28–32.
41. Тюптя Л.Т., Іванова І.Б. Соціальна робота: теорія і практика: Навч. посіб. 3–тє вид., переробл. і доповн. Київ. Знання. 2014. 575 с.
42. Фалько Н. М., Остополец І. Ю., Шарапова Ю. В. Толерантність до невизначеності в контексті життєстійкості особистості. *Габітус*. 2024. № 59. С. 57–60.
43. Чижиченко Н. М. Фрустраційна толерантність особистості як афективний компонент оптимізму. *Психологія і особистість*. 2016. № 2 (2). С. 146–155.

44. Чорноштан Є. Гендерна дискримінація та соціальна робота в Україні. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом*. Психологія. 2024. Вип. 4 (65). С. 53–58.
45. Чуйко Г., Зварич І., Чаплак Я. Толерантність як прояв байдужості. *Psychological Journal*. 2021. Т. 7, № 6. С. 57–73.
46. Шлянчак С. О., Шлянчак А. В. Сучасна проблематика гендерної психології та гендерної ідентичності в період статевої зрілості індивіда. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. 2023. Вип. 210. С. 192–199.
47. Bandura A. Selective moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of moral education*. 2002. №31 (2). PP. 101–119.
48. Bandura A. Social learning theory of aggression. *Journal of Abnormal and Social Psychology*. 1965. №70 (5). P. 466–479.
49. Berry J. W. Theories and models of acculturation. *The Oxford handbook of acculturation and health*. 2017. Vol. 10. P. 15–28.
50. Bottom W. P., Kong D. T. The Casual Cruelty of Our Prejudices: On Walter Lippmann's Theory of Stereotype and Its «Obliteration» in Psychology and Social Science. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*. 2012. № 48(4). PP. 363–394.
51. Maslow A. H. A Dynamic Theory of Human Motivation. In: Stacey C. L., DeMartino M., eds. *Understanding human motivation*. 1958. PP. 26–47.
52. O'Connor A. An Analysis of Gordon W. Allport's *The Nature of Prejudice*. London : Macat Library, 2017. 98 p.
53. Rogers K. R. A theory of therapy, personality and interpersonal relationships as developed in the clientcentered framework. URL: https://www.beeleaf.com/wpcontent/uploads/2017/09/rogers_chapter_in_koch-1.pdf (дата звернення 19.12.2025)

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

МЕТОДИКА «ШКАЛА УНІВЕРСАЛЬНОСТІ-РІЗНОМАНІТТЯ МІВІЛЛ-ГУЗМАН (MIVILLE-GUZMAN UNIVERSALITY-DIVERSITY SCALE, M-GUDS-S)

Інструкція. Будь ласка, вкажіть, наскільки кожне твердження описує Вас, обвівши число, що відповідає вашій відповіді. Це не тест, тому немає ні правильних, ні неправильних, ні хороших, ні поганих відповідей. Усі відповіді анонімні та конфіденційні:

Твердження	Категорично не згоден	Не згоден	Трохи не згоден	Трохи згоден	Згоден	Повністю згоден
1. Я хотів би вступити до організації, яка допомагає ближче знайомитися з людьми з різних країн.	1	2	3	4	5	6
2. Люди з інвалідністю можуть навчити мене тому, чого я не міг би навчитися ніде інше.	1	2	3	4	5	6
3. Знайомство з кимось іншої раси зазвичай викликає у мене дискомфорт.	1	2	3	4	5	6
4. Я б із задоволенням відвідав танцювальний захід, де звучить музика інших країн.	1	2	3	4	5	6
5. Я можу найкраще зрозуміти людину після того, як дізнаюся, чим вона схожа на мене і чим відрізняється.	1	2	3	4	5	6
6. Я почуваюся спокійно лише з людьми моєї власної раси.	1	2	3	4	5	6
7. Я часто слухаю музику інших культур.	1	2	3	4	5	6

8. Розуміння того, чим людина відрізняється від мене, значно покращує нашу дружбу.	1	2	3	4	5	6
9. Мені справді важко відчувати близькість до людини іншої раси.	1	2	3	4	5	6
10. Мені цікаво вивчати різні культури, які існують у світі.	1	2	3	4	5	6
11. Коли я знайомлюся з кимось, мені подобається знати як про наші відмінності, так і про схожість.	1	2	3	4	5	6
12. Для мене дуже важливо, щоб друг погоджувався зі мною у більшості питань.	1	2	3	4	5	6
13. Я відвідую заходи, де можу познайомитися з людьми різного расового походження.	1	2	3	4	5	6
14. Знання про різний досвід інших людей допомагає мені краще зрозуміти власні проблеми.	1	2	3	4	5	6
15. Мене часто дратують люди іншої раси.	1	2	3	4	5	6

Прямі питання: 1, 2, 4, 5, 7, 8, 10, 11, 13, 14.

Зворотні питання: 3, 6, 9, 12, 15.

Обробка результатів

Для кількісного аналізу підраховується загальний результат, без поділу на субшкали.

15-40 – низький рівень. Такі результати свідчать про відсутність зацікавленості до інших культур та соціальних груп. Респондент надає перевагу спілкуванню лише у «власному» звичному колі. Усі розбіжності (расові, фізичні чи погляди) сприймаються як завада взаємодії.

41-65 – середній рівень. Такі результати показують респонденти, для яких характерне загальне розуміння засад соціальної рівності, однак ці погляди не завжди є стійкими. Різноманіття сприймається як абстрактна суспільна норма, котра особисто студента не стосується.

66-90 – високий рівень. Такі результати відображають високий ступінь готовності особистості до життя в різноманітному суспільстві. Респондент сприймає соціальні, культурні та фізичні відмінності як природну та позитивну рису людства. Така особа є активним суб'єктом соціальної толерантності в будь-якому середовищі.

Для якісного аналізу можна використовувати поділ на субшкали. Кожна з трьох шкал має діапазон від 5 до 30 балів.

I. Різноманітність контактів (Diversity of Contact): питання №1, 4, 7, 10, 13.

Ця шкала виявляє зацікавленість студентів у участі в різноманітних соціальних та культурних заходах.

- 5 – 13 – низький рівень;
- 14 – 22 – середній рівень;
- 23 – 30 – високий рівень.

II. Релятивістична оцінка (Relativistic Appreciatoin): питання №2, 5, 8, 11, 14.

Дана шкала вимірює ступінь усвідомлення студентом цінності людської різноманітності для власного самопізнання та особистісного розвитку.

- 5 – 13 – низький рівень;
- 14 – 22 – середній рівень;
- 23 – 30 – високий рівень.

III. Комфорт із відмінностями (Comfort with Differences): питання №3, 6, 9, 12, 15.

Визначає рівень психологічного комфорту або тривожності під час реальної взаємодії з людьми, які відрізняються за расою, статтю, фізичними можливостями чи поглядами.

- 5 – 13 – низький рівень;
- 14 – 22 – середній рівень;
- 23 – 30 – високий рівень.

ДОДАТОК Б

АНКЕТА «СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ
СТУДЕНТА»

Інструкція. Прочитайте твердження та оберіть варіант відповіді, який найбільше відповідає вашій звичній поведінці: «Майже ніколи» (1 бал), «Рідко» (2 бали), «Часто» (3 бали), «Майже завжди» (4 бали).

№	Твердження (ситуації)	Варіанти відповідей та бали
1	Чи готові ви прийняти у свою компанію людину, яка має специфічні погляди на моду чи зовнішність?	1 / 2 / 3 / 4
2	Якщо під час дискусії в університеті хтось висловлює думку, протилежну вашій, чи вислухаєте ви її до кінця?	1 / 2 / 3 / 4
3	Чи легко вам змінити своє ставлення до людини, якщо ви дізналися, що ваші перші стереотипні уявлення про неї були хибними?	1 / 2 / 3 / 4
4	Чи зможете ви спокійно співпрацювати над спільним проєктом зі студентом, який має значно повільніший темп роботи, ніж ви?	1 / 2 / 3 / 4
5	У конфліктній ситуації ви намагаєтеся зрозуміти мотиви іншої сторони, перш ніж виносити судження?	1 / 2 / 3 / 4
6	Чи вважаєте ви, що кожна людина має право на власну систему цінностей, навіть якщо вона вам не зрозуміла?	1 / 2 / 3 / 4
7	Якщо ви помічаєте, що хтось у групі стає об'єктом насмішок через свою «інакшість», чи виявите ви підтримку цій людині?	1 / 2 / 3 / 4
8	Чи здатні ви визнати свою неправоту у суперечці з одногрупником?	1 / 2 / 3 / 4
9	Чи вважаєте ви за необхідне шукати компроміс, замість того щоб наполягати на своїй винятковій правоті?	1 / 2 / 3 / 4
10	Чи готові ви допомагати студенту, який має інші релігійні чи політичні переконання, ніж у вас?	1 / 2 / 3 / 4

Інтерпретація результатів за анкетною. Для обробки результатів бали за всіма 10 запитаннями сумуються. Загальна сума варіюється від 10 до 40 балів.

Сума балів	Рівень толерантності	Характеристика рівня (короткий опис для аналізу)
---------------	-------------------------	---

10 – 20	Низький	Характеризується вираженим егоцентризмом, схильністю до конфліктів, жорстким дотриманням стереотипів. Людина важко приймає відмінності та не готова до компромісів.
21 – 32	Середній	Рівень «ситуативної толерантності». Людина загалом намагається бути терпимою, проте у гострих ситуаціях або при глибоких розбіжностях може проявляти інтолерантність.
33 – 40	Високий	Свідчить про сформовану гуманістичну позицію, високий рівень емпатії та комунікативної культури. Людина свідомо обирає стратегію діалогу та поваги до інакшості.

ДОДАТОК В**ТРЕНІНГОВА ПРОГРАМА «СВІТ БЕЗ БАР'ЄРІВ: ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ»****Загальна характеристика тренінгової програми**

Параметр програми	Зміст характеристики
Назва програми	«Світ без бар'єрів: формування культури толерантності студентської молоді»
Мета програми	Формування гуманістичних цінностей, розвиток емпатії, подолання соціальних та гендерних стереотипів, а також розвиток навичок неконфліктної комунікації в мультикультурному середовищі.
Цільова група	Студенти 1-3 курсів (Експериментальна група – 21 особа).
Форма роботи	Соціально-педагогічний тренінг (групова робота).
Тривалість	16 академічних годин (4 блоки по 4 години).
Очікувані результати	Підвищення інтегрального індексу толерантності; зниження рівня соціальної дистанції; засвоєння стратегій компромісу; розвиток гендерної та етнічної чутливості.
Методичний інструментарій	Рольові ігри, «мозковий штурм», кейс-стаді, метод фасилітації, дискусійні гойдалки, арт-терапевтичні вправи, рефлексія.

Змістове наповнення та структура тренінгової програми

Назва модуля / блоку	Мета та завдання блоку	Ключові вправи та техніки	Час
Блок 1. Вступний: «Я і світ різноманіття»	Створення безпечного простору, прийняття правил групи, знайомство та актуалізація проблеми толерантності.	Вправи: «Знайомство через символ», «Правила нашої взаємодії», «Очікування», «Моє дерево ідентичності». Дискусія: «Що для мене толерантність?».	4 год
Блок 2. Когнітивний: «Світ стереотипів та упереджень»	Робота з когнітивними викривленнями, аналіз природи гендерних та етнічних стереотипів, деконструкція міфів.	Вправи: «Ярлики», «Перше враження», «Гендерна коробка», «Міжкультурний навігатор». Кейс-стаді: «Аналіз конфліктної ситуації на основі стереотипів».	4 год

Блок 3. Емоційно- ціннісний: «Мистецтво розуміння»	Розвиток емпатії, фрустраційної стійкості та здатності до прийняття «іншого» як рівноцінного суб'єкта.	Вправи: «Стілець емпатії», «Погляд з іншого боку», «Біла ворона» (проживання відчуження), медитативна техніка «Коло сили». Робота з емоційним інтелектом.	4 год
Блок 4. Поведінковий: «Від терпимості до партнерства»	Відпрацювання навичок асертивної поведінки, вирішення конфліктів та побудова діалогу в умовах невизначеності.	Вправи: «Дискусійні гойдалки», «Техніка Я- повідомлення», «Алгоритм компромісу», «Кроки до толерантності». Підсумкова рефлексія «Послання майбутньому професіоналу».	4 год